Inspectie van het Onderwijs
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

DOORSTROMEN VAN HBO NAAR WO

IN HOEVERRE IS DE WO-MASTER TOEGANKELIJK VOOR HBO-GEDIPLOMEERDEN?

februari 2019

Voorwoord

Niet alle scholieren weten al op, zeg, hun zeventiende precies waar ze uit willen komen. Je hebt bijvoorbeeld na de havo een hbo-opleiding gekozen en gaandeweg ontdek je dat dit vakgebied je echt gegrepen heeft. En nu wil je meer: je verder specialiseren, of wellicht richting de wetenschap. Aanvankelijke twijfelaars en getalenteerde laatbloeiers, zij hebben baat bij soepele stapel- en doorstroommogelijkheden in het onderwijs. Ook in het hoger onderwijs. En de maatschappij heeft ook hun talenten nodig. Daarom hebben gediplomeerde hbo'ers bij de invoering van het bachelor-masterstelsel de mogelijkheid gekregen om een wo-masteropleiding in te stromen. Als ze de benodigde kennis en vaardigheden in de bachelor hebben opgedaan, dan worden ze rechtstreeks toegelaten, zo is besloten. En als studenten nog niet aan de eisen voldoen, dan moet de universiteit volgens de wet ervoor zorgen dat zij de nog tekortschietende kennis en vaardigheden kunnen wegwerken, bijvoorbeeld met een schakelprogramma. Zolang dat binnen een redelijke termijn te realiseren is.

Toegankelijkheid is het doel, een vanzelfsprekende overgang tussen bachelor en master de wettelijke regel. Maar er waren signalen dat het in de praktijk regelmatig anders uitvalt. Enkele jaren geleden deden wij een eerste inventarisatie, waaruit dit bleek, evenals uit een onderzoek door studentenorganisatie LSVb. Wij hebben dit daarom nogmaals nader onderzocht.

Het is goed om te zien dat het aantal niet-toegankelijke masters in totaal lijkt te zijn afgenomen vergeleken met onze eerste inventarisatie. Maar uit dit brede onderzoek blijkt daarnaast ook dat de ene universiteit toegankelijker is dan de andere. Opmerkelijk is ook dat in sommige opleidingen studenten bij de ene universiteit wel terecht kunnen voor een schakelprogramma, terwijl een vergelijkbare opleiding bij een andere universiteit de weg gesloten houdt. En we zien bijvoorbeeld dat technische universiteiten er vaak goed in slagen hbo-bachelors te laten instromen.

Natuurlijk zijn er terechte uitzonderingen en gegronde belemmeringen voor een vanzelfsprekende doorstroom. De wet geeft dan ook ruimte aan instellingen om geen schakelmogelijkheid te bieden als, eenvoudig gezegd, het de student te veel tijd zou kosten om de benodigde kennis en vaardigheden op te doen om aan de master te kunnen beginnen. Het lijkt dat instellingen de wet op dit punt uiteenlopend interpreteren, waardoor ook de doorstromingskansen uiteenlopen. Daarnaast spreekt de wet over goede doorstroming naar 'verwante opleidingen', en ook dat begrip lijkt te veel ruimte voor eigenstandige invulling te geven. Wij bevelen daarom aan dat de wet wordt aangepast, met meer eenduidiger formulering van wat er van instellingen wordt verwacht, en wat uitzonderingen mogen zijn. Zodat instellingen én studenten beter weten waar zij aan toe zijn - en waardoor hopelijk ook de doorstroming wordt verbeterd.

Talenten benutten, kansen bieden, zorgen voor toegankelijkheid - in dit geval voor hbo-bachelors - het hoger onderwijs heeft die maatschappelijke opdracht, een opdracht die niet voor niets ook in de wet is vastgelegd. Graag roep ik universiteiten op om vooral te blijven kijken naar de mogelijkheden, en niet te snel de belemmeringen leidend te laten zijn.

Wij willen de komende jaren ook zelf verder onderzoeken welke belemmeringen er zijn, en wellicht scherper in beeld krijgen waar de oplossingen kunnen liggen. Zodat ook ambitieuze en getalenteerde laatbloeiers de vervolgopleiding kunnen krijgen die bij hen past.

drs. Monique Vogelzang
Inspecteur-generaal van het Onderwijs

INHOUD

Voorwoord 3
Samenvatting 8

1 Inleiding 10
1.1 Aanleiding 10
1.2 Eerder onderzoek 11
1.3 Onderzoeksmethode en -vragen 11
1.4 Reikwijdte van het onderzoek 12

2 Bevindingen 14
2.1 Hoeveel wo-masteropleiding zijn niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden? 14
2.1.1 Totaal aantal niet toegankelijke masters 14
2.1.2 Reguliere versus researchmasters 14
2.1.3 Verschillende vormen van schakeltrajecten 15
2.2 Welke gemeenschappelijke kenmerken hebben wo-masteropleidingen die niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden? 16
2.2.1 Grote verschillen tussen sectoren 16
2.2.2 Opleidingen met capaciteitsbeperking minder vaak schakelmogelijkheid 17
2.2.3 Hoe groter de instroom, des te groter de toegankelijkheid 18
2.3 Zijn er instellingen met relatief veel niet-toegankelijke wo-masteropleidingen? 18
2.3.1 Toegankelijkheid tussen instellingen verschilt 18
2.3.2 Verschillende vormen van schakeltrajecten 19
2.3.3 Verschillen tussen 'gelijke' masteropleidingen van verschillende instellingen 20
2.4 Welke redenen geven wo-masteropleidingen voor het niet toelaten van hbo-gediplomeerden? 21
2.4.1 Meest genoemde redenen 21
2.4.2 Verschillen tussen sectoren 22
2.4.3 Verschillen tussen instellingen 22

3 Conclusies en nabeschouwing 24
3.1 Conclusies 24
3.1.1 Antwoord op de vier onderzoeksvragen 24
3.1.2 Verschil met LSVb-onderzoek 25
3.1.3 Verschil met eerder onderzoek 25
3.2 Verschillen in interpretatie van de wet? 25
3.2.1 Redelijkerwijs en redelijke termijn 25
3.2.2 Verwante masteropleiding 26
3.3 Vervolgonderzoek en aanbevelingen 26

Bijlage 1 Vergelijken van verschillende onderzoeken 28

Bijlage 2 Brief behorende bij de uitvraag naar aanvullende eisen en schakeltrajecten van wo-masteropleidingen 30

Bijlage 3 Invulinstructie behorende bij de uitvraag naar aanvullende eisen en schakeltrajecten van wo-masteropleidingen 32

Bijlage 4 Voorbeeld excelformat behorende bij de uitvraag naar aanvullende eisen en schakeltrajecten van wo-masteropleidingen 36

Bijlage 5 Toelichting bij opleidingen niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden 37

Bijlage 6 Tabellen 47

Bronnen/Literatuur 50

Lijst met afkortingen 51

Samenvatting

De Inspectie van het Onderwijs is voor het collegejaar 2018-2019 nagegaan hoeveel masteropleidingen in het wetenschappelijk onderwijs schakelmogelijkheden bieden aan hbo-bachelor gediplomeerden (verder hbo-gediplomeerden).

Deze inventarisatie laat zien dat bijna een derde van de 701 voltijd wo-masteropleidingen niet toegankelijk is voor hbo-gediplomeerden. Gecorrigeerd voor researchmasters, die overwegend niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden, blijkt bijna een vijfde van de 591 reguliere voltijd wo-masteropleidingen geen toegang te bieden aan hbo-gediplomeerden. Het aantal masteropleidingen dat niet toegankelijk is voor hbo-gediplomeerden dat uit deze inventarisatie naar voren komt is hoger is dan eerder door de LSVb is geconstateerd.

Ook uit eerder onderzoek van de inspectie, LSVb en ResearchNed bleek al dat niet alle masteropleidingen toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden. Hoeveel opleidingen dit betrof was niet altijd duidelijk of verschilde tussen onderzoeken. Dit komt mede omdat deze onderzoeken destijds een andere focus hadden. Wel was het zo dat in alle drie de eerdere onderzoeken het aantal masteropleidingen zonder schakelmogelijkheid groter was dan in onze voorliggende inventarisatie. Waren er naar schatting een aantal jaren terug nog tussen de 300 en 400 masteropleidingen zonder mogelijkheden tot schakelen – ongeveer de helft van het totale masteraanbod-, in 2018 zijn dat er nog tussen de 100 (LSVb) en 200 (inspectie), maximaal nog geen derde van het aanbod. Anders dan in de eerder onderzoek dat zich hoofdzakelijk baseerde op informatie op websites, zijn nu de universiteiten direct benaderd om gegevens aan te leveren over hun voltijds masteropleidingen. In totaal hebben we informatie over nagenoeg alle masteropleidingen gekregen op de vraag of zij wel of niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden: 591 reguliere masters en 110 researchmasters.

De sector Gezondheidszorg is het minst toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Ook opleidingen met een kleine instroom zoals Applied Mathematics of Theologie, en opleidingen met een capaciteitsbeperking zoals sommige Psychologie opleidingen of Forensic Science zijn minder vaak toegankelijk voor hbo-gediplomeerden.

De ene universiteit blijkt toegankelijker te zijn dan de andere. Er zijn bijvoorbeeld universiteiten die relatief veel masters bieden die niet toegankelijk zijn voor hbo'ers. Terwijl bij een andere universiteit deze hbo'ers wel een vergelijkbare masteropleiding kunnen volgen. Ook de wijze waarop wél toegang wordt geboden, verschilt per universiteit. De ene instelling biedt vooral standaard schakelprogramma's aan, de andere voornamelijk maatwerkprogramma's. Ook zijn er enkele universiteiten die voor sommige masteropleidingen direct toegang aan hbo-gediplomeerden bieden zonder dat zij hoeven te schakelen. Vaak moeten zij dan wel - evenals wo-bachelors – een selectieprocedure doorlopen. Dit sluit niet uit dat er ook vaak meerdere schakeltrajecten mogelijk zijn voor één specifieke master, zoals universiteiten soms ook in hun toelichting hebben aangegeven.

Als redenen voor het niet toelaten van hbo-gediplomeerden geven de universiteiten relatief vaak aan dat toegang is voorbehouden aan specifieke wo-bachelorstudenten, dat het niveau van de hbo-bachelor niet toereikend is of dat er geen verwante hbo-bacheloropleiding bestaat.

1 Inleiding

Bij de invoering van het bama stelsel in 2002 is vastgelegd dat de hbo- en wo-bachelorfase een eigenstandig opleidingstraject betreft dat met een diploma wordt afgesloten. De wo-master is vervolgens direct toegankelijk met een bachelordiploma op hbo- of wo-niveau, mits de benodigde vaardigheden en kennis die in de bachelor zijn opgedaan toereikend zijn en voldoende aansluiten bij de inhoud en gevraagde vaardigheden van de master. Zo niet, dan heeft de ho-instelling de wettelijke opdracht om deficiënties in de vooropleiding van studenten weg te werken. Het is vervolgens aan de instelling te onderbouwen of redelijkerwijs verwacht mag worden dat dit binnen een redelijke termijn te realiseren is. Deze wettelijke opdracht is vormgegeven in de artikelen 7.30e en 7.57i van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW).

Artikel 7.30 e: *Indien de betrokkene niet voldoet aan de toelatingseisen, bedoeld in de artikelen 7.30b of 7.30c [1], en van hem redelijkerwijs kan worden verwacht dat hij daaraan binnen een redelijke termijn alsnog kan voldoen, wordt hem de mogelijkheid geboden, de tekortkoming weg te nemen en alsnog aan de toelatingseisen te voldoen.*

Artikel 7.57i:

1. *De onderwijs- en examenregelingen van de betreffende hogescholen, universiteiten en Open Universiteit regelen de wijze waarop aan degene die met goed gevolg het afsluitend examen, verbonden aan een bacheloropleiding heeft afgelegd, door het instellingsbestuur ondersteuning wordt geboden ter bevordering van een goede doorstroming naar een verwante masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs.*
2. *Het instellingsbestuur kan voor het bieden van de ondersteuning, bedoeld in het eerste lid, een vergoeding vragen.*
3. *[…]*

Om deficiënties weg te werken die een succesvolle deelname aan de master in de weg staan, zijn schakelprogramma's ingericht. Dit zijn programma's of trajecten met als enig doel om toegelaten te worden tot een wo-masteropleiding. Andere termen hiervoor zijn premasters, minor- of doorstroomprogramma's.

In dit rapport beschrijven we welke masteropleidingen wel en welke niet toegankelijk zijn voor hbo-bachelor gediplomeerden (verder hbo-gediplomeerden), al dan niet na het wegwerken van deficiënties middels een schakelprogramma. Ook inventariseren we de redenen die opleidingen geven om hbo'ers van deelname aan hun programma uit te sluiten. We doen dit in het licht van de discussie over de toegankelijkheid van het wetenschappelijk onderwijs voor hbo'ers.

1.1 Aanleiding

Directe aanleiding voor dit onderzoek is de inventarisatie van de Landelijke Studentenvakbond (LSVb) van het aantal schakeltrajecten die wo-masteropleidingen bieden en de brief die zij hierover aan de Inspecteur Generaal van het Onderwijs

[1] Het bezit van een graad Bachelor in het wetenschappelijk onderwijs onderscheidenlijk een graad Bachelor in het hoger beroepsonderwijs; of het bezit van kennis, inzicht en vaardigheden op het niveau van een graad Bachelor in het wetenschappelijk onderwijs onderscheidenlijk een graad Bachelor in het hoger beroepsonderwijs of bij inschrijving voor een Master lerarenopleiding aan de betrokkene de graad Master, bedoeld in artikel 7.10a, is verleend, en de betrokkene voldoet aan de door het instellingsbestuur te stellen eisen.

heeft gestuurd (LSVB. 2018a, 2018b, 2018c). Het blijkt dat niet iedere masteropleiding aan hbo'ers de mogelijkheid biedt om een schakeltraject te volgen. De politieke discussie die vervolgens hierover is gevoerd (OCW, 2018) en het belang dat de inspectie hecht aan de toegankelijkheid van het hoger onderwijs, hebben geleid tot dit onderzoek naar de mogelijkheden voor instroom in de wo-master voor hbo-gediplomeerden. Dit onderzoek is een onderdeel van het meerjarig onderzoeksprogramma Selectie en Toegankelijkheid van het Hoger Onderwijs, waarin de inspectie een 'rollende planning' hanteert. Dat wil zeggen dat actuele ontwikkelingen – zoals deze - aanleiding geven voor nieuwe onderzoeksvragen.

1.2 Eerder onderzoek

In april 2018 constateert de LSVb op basis van een inventarisatie van websites dat ten minste 102 masteropleidingen geen toegang lijken te bieden aan hbo-gediplomeerden via een schakeltraject. Daarvan zijn 83 masteropleidingen die op de website expliciet aangeven dat zij geen toegang bieden aan hbo-gediplomeerden (LSVB, 2018d). Een inventarisatie naar schakeltrajecten is eerder gedaan door de inspectie (IvhO, 2015), de LSVb (LSVb, 2016) en ResearchNed (ResearchNed, 2017). Ook daaruit bleek dat niet iedere masteropleiding een mogelijkheid tot schakelen bood. Zowel de LSVb als ResearchNed concluderen daarnaast dat websites vaak een onvolledig beeld bieden van de mogelijkheden die er voor hbo'ers zijn om zich te kwalificeren voor de master (zie ook bijlage 1).

Het aantal mogelijkheden tot schakelen dat uit de eerdere inventarisaties naar voren kwam verschilt tussen de onderzoeken, vooral als we kijken op het niveau van de instelling. Dit heeft onder meer te maken met de wijze waarop er is geïnventariseerd. De LSVb heeft evenals ResearchNed een web-inventarisatie gedaan onder opleidingen en deze niet (allen) direct bevraagd. De inspectie heeft in haar eerdere onderzoek het aantal schakeltrajecten per instelling geteld en niet het aantal opleidingen dat via een traject toegankelijk is, terwijl met een zelfde schakeltraject soms meerdere masteropleidingen toegankelijk zijn.

1.3 Onderzoeksmethode en -vragen

Om een zo volledig en accuraat mogelijk beeld te verkrijgen van de toegankelijkheid van de masteropleidingen heeft de inspectie alle dertien bekostigde instellingen rechtstreeks bevraagd. Deze inventarisatie is een uitbreiding van de inventarisatie die ook in de twee voorgaande jaren heeft plaatsgevonden naar aanvullende eisen van wo-masteropleidingen. De volgende onderzoeksvragen staan centraal:

1. Hoeveel wo-masteropleiding zijn niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden?
2. Welke gemeenschappelijke kenmerken hebben wo-masteropleidingen die niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden?
3. Zijn er instellingen met relatief veel niet-toegankelijke wo-masteropleidingen?
4. Welke redenen geven wo-masteropleidingen voor het niet toelaten van hbo-gediplomeerden?

In oktober 2018 zijn alle bekostigde universiteiten exclusief de Open Universiteit aangeschreven met het verzoek per masteropleiding aan te geven of deze toegankelijk is met een hbo-bachelordiploma, en zo ja, op welke wijze dat gefaciliteerd wordt. De universiteiten hebben hiervoor een brief met uitleg, een invulinstructie en een invulformat in excel ontvangen. Het excelformat bevat per universiteit alle bekostigde masteropleidingen die volgens croho in het studiejaar 2018-2019 actueel zijn, exclusief post-initiële masters en lerarenopleidingen (ulo's). Zie bijlage 2, 3 en 4 voor de brief, de invulinstructie en een voorbeeldformat.

De universiteiten is verzocht de volgende vraag per opleiding te beantwoorden:

Is de opleiding toegankelijk voor hbo-gediplomeerden?

Zij hadden daarbij de volgende antwoordmogelijkheden:
- Nee, geen toegang.
- Ja, zonder schakelprogramma
- Ja, d.m.v. standaard schakelprogramma
- Ja, o.b.v. maatwerkprogramma's
- Ja, doorstroomtraject in hbo
- Ja, op een andere wijze.

De antwoorden op deze vraag zijn vervolgens uitgesplitst naar relevante opleidingskenmerken zoals sector, omvang van de instroom, capaciteitsbeperking en instelling. Dit is telkens apart voor reguliere masters en researchmasters gedaan. Ook zijn we binnen groepen van vergelijkbare masteropleidingen nagegaan of de toegangsmogelijkheden voor hbo-gediplomeerden van elkaar verschillen.

Bij twee antwoordmogelijkheden is er gevraagd om een toelichting: in het geval er geen toegang wordt geboden aan hbo-gediplomeerden en indien de wijze waarop toegang wordt geboden niet al in de overige antwoordmogelijkheden vermeld staat. In dit onderzoek gaat het ons voornamelijk om de groep opleidingen die geen toegang biedt aan hbo-gediplomeerden. De toelichtingen behorende bij het antwoord 'Nee, geen toegang' zijn op basis van een inhoudelijke beoordeling door twee onderzoekers ingedikt tot de volgende 9 categorieën:

1. Researchmaster
2. Academische vaardigheden vereist
3. HBO niveau ontoereikend
4. Geen verwante HBO opleiding
5. Selectieve master
6. Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
7. Beroepsvereisten
8. Instroom toch mogelijk
9. Overig/onbekend

Ook deze categorieën zijn vervolgens uitgesplitst naar een aantal relevante opleidingskenmerken. De vraag daarbij is dan bijvoorbeeld of de argumentatie bij het antwoord 'Nee, geen toegang' verschilt tussen sectoren.

1.4 Reikwijdte van het onderzoek

In dit onderzoek gaat het ons voornamelijk om de groep opleidingen die geen toegang biedt aan hbo-gediplomeerden. Dat zijn dus met name de opleidingen die geen mogelijkheid bieden een schakeltraject te volgen. In onze inventarisatie hebben we opleidingen geteld en niet de mogelijke tracks of specialisaties daarbinnen. Uit het overzicht van de LSVb van 2018 bleek bijvoorbeeld dat er binnen 95 opleidingen 233 tracks bestaan, met een aantal uitschieters van opleidingen met 10 tracks of meer. Dat is gemiddeld 2,5 track per opleiding. Deze tracks verschillen binnen dezelfde opleiding in inhoud of bijvoorbeeld in de taal waarin het onderwijs wordt aangeboden.

De inventarisatie heeft in oktober 2018 plaatsgevonden bij dertien universiteiten. De levensbeschouwelijke universiteiten, de Open Universiteit en de niet-bekostigde universiteiten zijn buiten beschouwing gelaten. Alleen de voltijdsopleidingen die op 1 oktober 2018 actief waren zijn voorgelegd. Masteropleidingen die niet direct met een

bachelordiploma toegankelijk zijn, zoals post-initiële masters en universitaire lerarenopleidingen (ulo's), zijn niet meegenomen in de telling. Alle instellingen hebben de benodigde informatie aangeleverd voor nagenoeg alle door ons voorgelegde opleidingen. Van een enkele opleiding werd aangegeven dat deze in afbouw was, of pas per 1 september 2019 van start ging. In totaal hebben 701 masteropleidingen antwoord gegeven op de vraag of zij wel of niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden: 591 reguliere masters en 110 researchmasters.

2 Bevindingen

2.1 Hoeveel wo-masteropleiding zijn niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden?

Bijna een derde van de voltijds universitaire masteropleidingen (205 van de 701) is niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Laten we de 110 researchmasters buiten beschouwing, dan biedt ruim 18 procent van de masteropleidingen (109 van de 591) geen toegang aan hbo-gediplomeerden.

2.1.1 Totaal aantal niet toegankelijke masters

Ruim 29 procent (205 opleidingen) van alle masteropleidingen (research- en reguliere masters samen) van dertien bekostigde universiteiten geeft aan niet toegankelijk te zijn voor hbo-bachelor studenten. Dat is meer dan het aantal uit de web-inventarisatie van de LSVb; zij kwamen tot 102 niet toegankelijke masteropleidingen bij een inventarisatie onder negen universiteiten. Daarbij zijn reguliere en researchmasters samen genomen (LSVb, 2018b). Omdat de inventarisatie van de LSVb de directe aanleiding voor dit onderzoek was, hebben we beide tellingen in onderstaande tabel naast elkaar gezet.

Tabel 1 Masteropleidingen zonder schakeltrajecten, LSVb, 2018; IvhO, 2018

	masteropleidingen niet toegankelijk met een hbo-diploma		aantal voltijd masters 2018
	LSVb2018	IvhO2018	
Erasmus Universiteit Rotterdam		12	50
Maastricht University	2	15	51
Radboud Universiteit Nijmegen	6	18	51
Rijksuniversiteit Groningen		24	94
Technische Universiteit Eindhoven	1	0	22
Technische Universiteit Delft		3	31
Tilburg University	1	13	42
Universiteit Leiden	20	35	63
Universiteit Twente		3	30
Universiteit Utrecht	33	18	72
Universiteit van Amsterdam	28	40	86
Vrije Universiteit	8	24	79
Wageningen University	3	0	30
Totaal	102	205	701

Bron: uitvraag inspectie 2018; inventarisatie LSVb 2018

De inspectie telt - op een enkele uitzondering na – ook per instelling meer masteropleidingen die niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden dan de LSVb. De LSVb heeft aangegeven nagenoeg alle websites bekeken te hebben. Mogelijk is de informatie op de website niet duidelijk of volledig of heeft de LSVb enkele instellingen in zijn geheel niet meegenomen in het onderzoek.

2.1.2 Reguliere versus researchmasters

Het is belangrijk onderscheid te maken tussen reguliere masters en researchmasters. Researchmasters zijn doorgaans ook voor wo-bachelors beperkt toegankelijk en toegang daartoe vereist vaak een aanvullende selectieprocedure.

Van alle researchmasters is volgens eigen opgaaf bijna 90 procent niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Wanneer we alleen kijken naar de reguliere masters blijkt 18,3 procent niet toegankelijk te zijn voor hbo-gediplomeerden. Dat zijn 109 masteropleidingen.

Figuur 1 Wijze waarop toegang wordt geboden aan hbo-gediplomeerden, reguliere- en researchmasters (n=701)

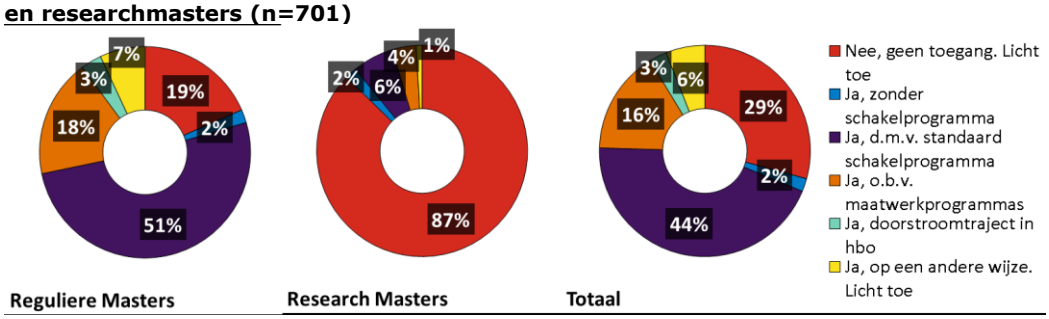

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

2.1.3 *Verschillende vormen van schakeltrajecten*

De 496 masters die wel toegankelijk zijn, bieden verschillende schakelalternatieven aan voor hbo-gediplomeerden. Er zijn masters die direct toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden, masters met een standaard schakelprogramma of masters die afhankelijk van de deficiënties, maatwerk bieden. Ook zijn er doorstroomtrajecten die reeds een aanvang hebben in de hbo-bachelor en vervolgens toegang bieden tot een masteropleiding. Ten slotte zijn er nog andere mogelijkheden zoals een toelatingstoets, via een extern traject aan de Open Universiteit of met een combinatie van een standaard- en maatwerkprogramma. In figuur 2 zijn de verschillende schakelalternatieven voor reguliere masters en researchmasters weergegeven.

Figuur 2 Schakelalternatieven voor hbo-gediplomeerden, reguliere en researchmasters (n=496)

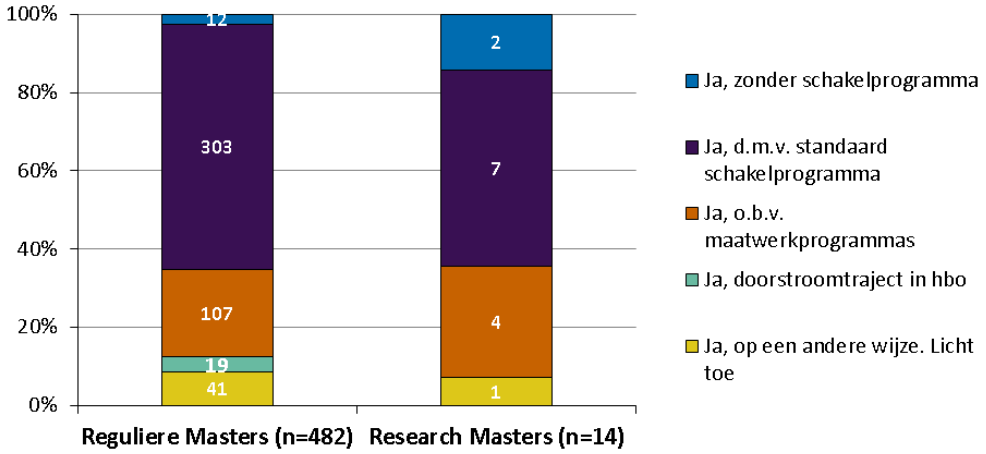

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

Van de 591 reguliere masters zijn 482 opleidingen toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Van deze 482 (voor hbo'ers toegankelijke) reguliere masteropleidingen is het grootste deel toegankelijk via een standaard schakelprogramma (303 opleidingen; 62,9%) of via een maatwerkprogramma (107

opleidingen; 22,2%). Verder is vier procent toegankelijk via een doorstroomtraject in het hbo (19 opleidingen). Nog geen drie procent van de 482 toegankelijke reguliere masteropleidingen biedt toegang zonder een schakelprogramma (12 opleidingen; 2,5%). Tot slot is bijna 9 procent toegankelijk op een andere wijze (41 opleidingen).

Veertien researchmasters van de 110 researchmasters zijn toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Opmerkelijk is dat twee daarvan toegankelijk zijn voor hbo'ers zonder enige vorm van schakelen, terwijl researchmasters doorgaans minder toegankelijk zijn dan reguliere masters voor zowel wo- als hbo-bachelors. Verder biedt de helft van de voor hbo-toegankelijke researchmasters toegang via een standaard schakelprogramma, vier researchmasters via een maatwerkprogramma en één researchmaster is op een andere wijze toegankelijk voor hbo-gediplomeerden, namelijk middels een verkort bachelorprogramma waarmee in het hbo gestart kan worden. Acht van de veertien researchmasters geven in de toelichting expliciet aan dat zij – naast een schakeltraject - aanvullende eisen stellen aan zowel hbo- als wo-bachelors.

Er zijn bij verschillende opleidingen meerdere mogelijkheden tot schakelen, terwijl de uitvraag hier dwong tot het geven van één antwoord. Vaak kan het gros van de aspirant studenten met een hbo-bachelordiploma terecht in een standaard schakelprogramma, maar zijn er voor een kleinere groep ook maatwerktrajecten mogelijk. Ook komt het voor dat voor iedereen een standaardprogramma geldt van beperkte omvang en daar bovenop een individueel maatwerktraject wordt samengesteld. De meeste opleidingen die in deze inventarisatie hebben aangegeven dat dit voor hen geldt, hebben doorgaans de voor hen meest voorkomende situatie aangevinkt. Dit hebben we moeten afleiden uit verschillende opmerkingen die universiteiten bij hun opleidingen konden plaatsen. Dit zal waarschijnlijk niet voor alle betreffende opleidingen zijn gedaan. Voor het identificeren van opleidingen die in zijn geheel geen aanbod hebben voor hbo-bachelors is dit geen probleem. Voor een uitgebreid onderzoek naar de frequentie van het voorkomen van verschillende schakelmogelijkheden zijn de aantallen mogelijk een onderschatting van de werkelijkheid.

2.2 Welke gemeenschappelijke kenmerken hebben wo-masteropleidingen die niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden?

Van de reguliere masters zijn het minst toegankelijk voor hbo-gediplomeerden: opleidingen in de sectoren Gezondheidszorg, Recht, en Taal en Cultuur, opleidingen met een kleine instroom en opleidingen met een capaciteitsbeperking. Omdat nagenoeg alle researchmasters niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden biedt een verdere uitsplitsing naar kenmerken voor deze groep geen beter inzicht.

2.2.1 Grote verschillen tussen sectoren

Binnen de groep van de reguliere masters, is de sector Gezondheidszorg het minst toegankelijk voor hbo-gediplomeerden (zie ook figuur 3). Ruim een derde van alle reguliere masters in deze sector (16 van de 47) geeft aan niet toegankelijk te zijn voor hbo-gediplomeerden. Ook in de sector Taal en Cultuur en de sector Recht is meer dan 20 procent van de opleidingen niet toegankelijk voor hbo'ers. Daarentegen zijn in de sectoren Onderwijs en Landbouw alle masteropleidingen toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Ook veel masteropleidingen in de sector Techniek bieden hbo'ers de mogelijkheid om in te stromen.

Figuur 3 Wijze waarop toegang wordt geboden aan hbo-gediplomeerden, reguliere masters naar sector (n=591)

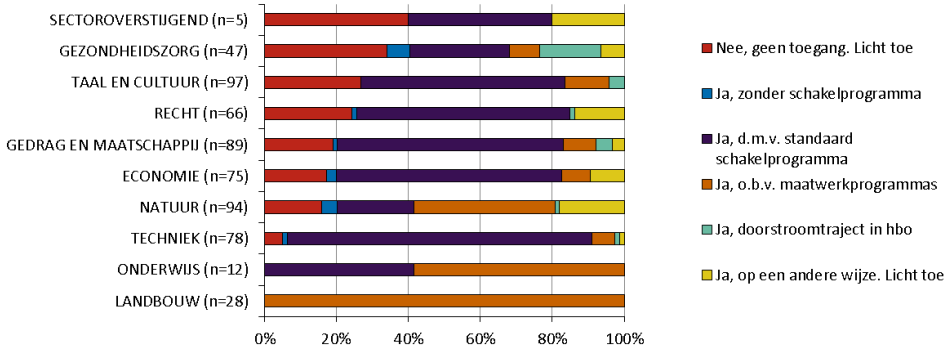

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

In de meeste sectoren is een standaard schakelprogramma de meest genoemde vorm van het wegwerken van deficiënties. In de sectoren Onderwijs, Natuur en Landbouw wordt er meer geleund op maatwerktrajecten. Ondanks het feit dat de sector Gezondheidszorg weinig toegankelijk is, zien we ook dat daar in een aantal gevallen al in de hbo-bacheloropleiding een traject kan worden ingezet om vervolgens een wo-master in te stromen. Dit blijkt een mogelijkheid te zijn die Maastricht University en de Vrije Universiteit bieden voor opleidingen als Global Health of Governance and Leadership in European Public Health.

2.2.2 *Opleidingen met capaciteitsbeperking minder vaak schakelmogelijkheid*

We zien dat masteropleidingen met een capaciteitsbeperking minder vaak een schakelmogelijkheid voor hbo'ers bieden dan masteropleidingen met een – in theorie - onbeperkte instroommogelijkheid. In het geval van een capaciteitsbeperking of een fixus moeten aspirant studenten bovenop een bachelordiploma aan ten minste twee aanvullende selectiecriteria voldoen.

Figuur 4 Percentage niet-toegankelijke masters naar fixus , reguliere- en researchmasters

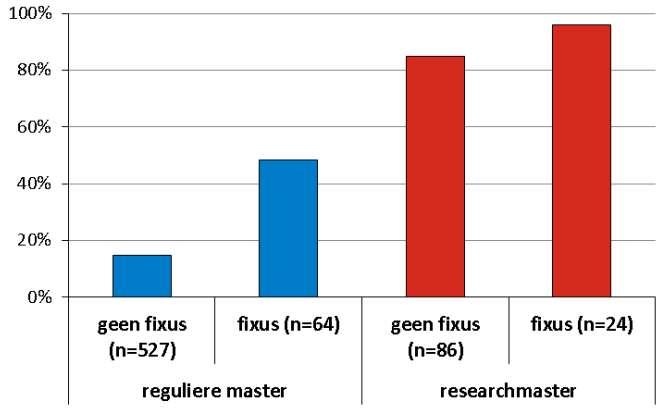

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

Het verschil tussen opleidingen met en zonder capaciteitsbeperking is fors. Ongeveer 85 procent van de reguliere masteropleidingen zonder fixus heeft een mogelijkheid voor hbo'ers om in te stromen, tegen ongeveer de helft van de reguliere masteropleidingen met een fixus. Ook bij de researchmasters zien we

verschillen tussen opleidingen zonder en opleidingen met een fixus van respectievelijk 15 versus 4 procent met doorstroommogelijkheden.

2.2.3 *Hoe groter de instroom, des te groter de toegankelijkheid*

Kleine reguliere en researchmasteropleidingen (tot een eerstejaarsinstroom van tien studenten) zijn vaak niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden (61%). De toegankelijkheid voor hbo'ers loopt op, naarmate een opleiding een grotere instroom kent. Mogelijk heeft dit te maken met de mate van specialisatie van de opleiding. Kleinere masteropleidingen zijn vaak sterk gespecialiseerd en vragen mogelijk meer van het aansluitingsniveau dan brede opleidingen. De extreem grote masteropleidingen met een instroom van 200 of meer zijn ook minder toegankelijk. Deze laatste categorie omvat met name masteropleidingen Geneeskunde (zes opleidingen met een instroom van 200 of meer studenten zijn niet toegankelijk) en Psychologie (drie opleidingen met een instroom van 200 of meer studenten zijn niet toegankelijk).

Met name researchmasters zijn vaak kleiner in omvang. Laten we deze buiten beschouwing, dan zien we hetzelfde patroon (zie figuur 5).

Figuur 5 Percentage niet-toegankelijke reguliere masters naar omvang van de instroom in 2018 (n=591)

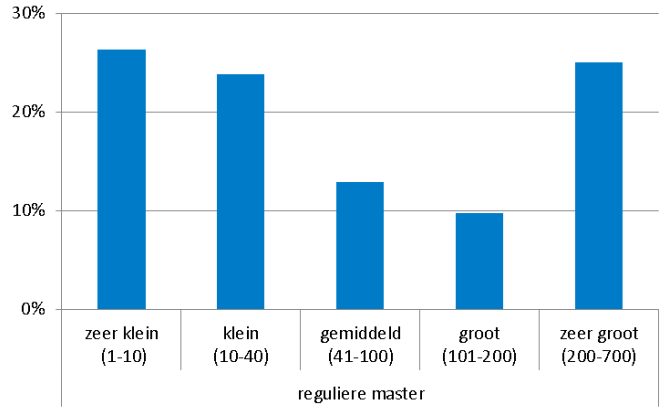

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

2.3 Zijn er instellingen met relatief veel niet-toegankelijke wo-masteropleidingen?

Verschillen tussen instellingen zijn groot, met aan het ene uiterste twee universiteiten met relatief veel niet-toegankelijke masters en aan het ander uiterste twee universiteiten met alleen maar toegankelijke masters. Deels zijn de verschillen verklaarbaar omdat het opleidingsaanbod van instellingen ook verschilt in aantal masteropleidingen per sector, het aantal researchmasters of het aantal kleine masteropleidingen. Desondanks valt het op dat een aantal instellingen relatief veel niet voor hbo'ers toegankelijke masters hebben, terwijl deze hbo'ers elders bij een vergelijkbare opleiding aan een andere instelling wel terecht lijken te kunnen.

2.3.1 *Toegankelijkheid tussen instellingen verschilt*

Er zijn grote verschillen tussen de universiteiten in de toegankelijkheid tot masteropleidingen voor hbo-gediplomeerden. Bij de Technische Universiteit

Eindhoven en Wageningen University zijn alle masteropleidingen toegankelijk, al dan niet via een schakeltraject voor deze groep studenten (zie figuur 6a). Bij de Universiteit Twente en de Technische Universiteit Delft is iets meer dan 90 procent van de masteropleidingen toegankelijk. Bij de meerderheid van de universiteiten (zeven van de dertien) is tussen de 60 en 80 procent van de masteropleidingen op enige wijze toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Twee universiteiten zijn relatief slecht toegankelijk voor hbo'ers. Rond de 50 procent van de masteropleidingen van de Universiteit Leiden en van de Universiteit van Amsterdam is niet toegankelijk voor studenten met een hbo-bachelordiploma.

Figuur 6a Percentage niet-toegankelijke reguliere en researchmasters van alle masters per instelling

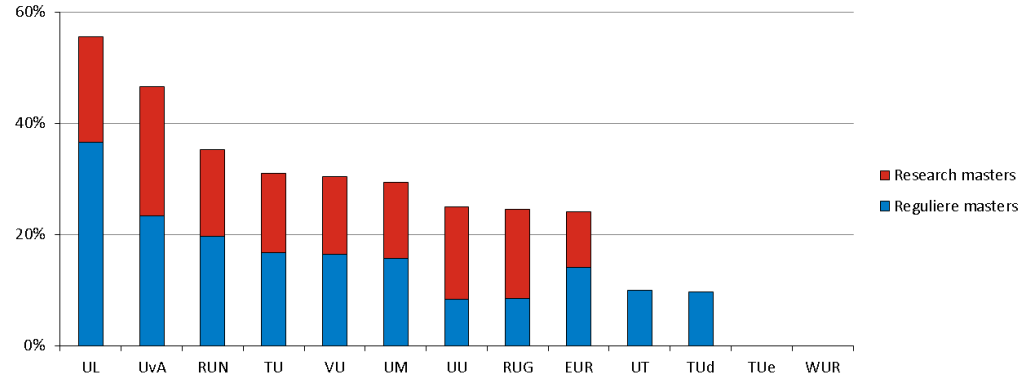

Figuur 6b Percentage niet-toegankelijke reguliere masters van alle reguliere masters per instelling

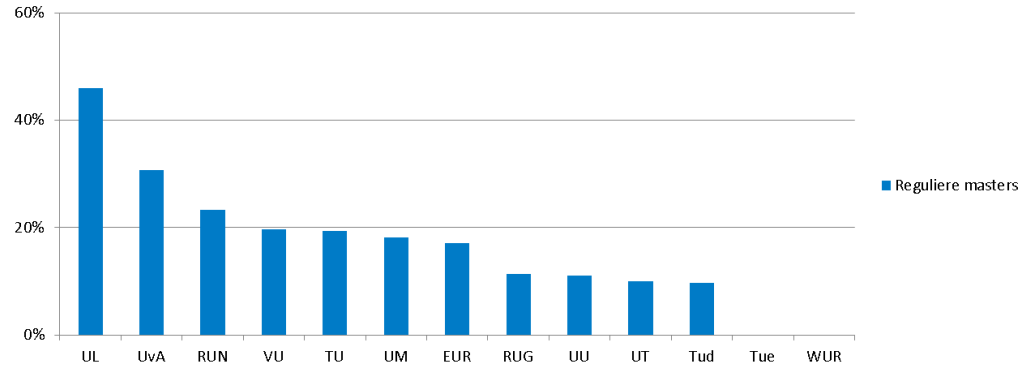

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

Als we alleen de toegankelijkheid van de reguliere masters per instelling bekijken (figuur 6b), zien we dat bij de Universiteit Leiden bijna de helft (46%, 23 van de 50) van al haar reguliere masteropleidingen niet toegankelijk is voor hbo-gediplomeerden. De belangrijkste reden die hiervoor gegeven wordt is dat het hbo-bachelorniveau niet toereikend is (zie ook paragraaf 2.4).

2.3.2 *Verschillende vormen van schakeltrajecten*

De wijze waarop toegang wordt geboden, loopt ook uiteen per instelling. Zo biedt de Technische Universiteit Eindhoven als belangrijkste optie standaard schakelprogramma's aan en Wageningen University hoofdzakelijk maatwerkprogramma's (zie tabel 1, bijlage 6). Ongeveer een derde van de

universiteiten biedt voor enkele reguliere masteropleidingen direct toegang aan hbo-gediplomeerden zonder dat zij hoeven te schakelen. Ook zijn er verschillende universiteiten waar hbo'ers al gedurende hun hbo-bacheloropleiding een schakeltraject in het hbo kunnen volgen om vervolgens een reguliere masteropleiding in te kunnen stromen. Eén universiteit geeft aan dat zij toegang biedt aan getalenteerde hbo studenten mist zij voldoen aan de selectie-eisen die ook gelden voor wo-bachelors.

2.3.3 Verschillen tussen 'gelijke' masteropleidingen van verschillende instellingen

Er zijn 48 reguliere masteropleidingen en 3 researchmasters die volgens opgaaf niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden, terwijl er minstens één vergelijkbare masteropleiding bestaat aan (een) andere universiteit(en) die wel toegankelijk is voor hbo'ers. Onder een vergelijkbare opleiding verstaan wij: een opleiding met een zelfde isatcode oftewel opleidingsnummer. We beschouwen bijvoorbeeld alle zes de masteropleidingen Psychology met de opleidingscode 66604 als vergelijkbare opleidingen. Twee van de masteropleidingen Psychology zijn niet toegankelijk voor hbo-bachelor studenten, twee middels een standaard schakelprogramma en twee met een maatwerktraject. Daarbij tekenen we aan dat de opleidingen in naam en code gelijk kunnen zijn aan elkaar, maar qua inhoud toch flink kunnen verschillen. Ook zijn er opleidingen met verschillende opleidingscodes, maar in naam bijna hetzelfde, die waarschijnlijk ook op inhoud vergelijkbaar zijn (de master Psychology en de master Psychologie).

Een voorbeeld van een master die beperkt toegankelijk is, is de master Oudheidstudies. Bij vier van de vijf universiteiten die deze masteropleiding aanbieden, is de opleiding niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Bij één universiteit kunnen hbo'ers hier wel instromen.
Andersom geldt dat er ook masteropleidingen zijn die slechts bij één of enkele universiteiten niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden, terwijl vergelijkbare opleidingen – uitgaande van dezelfde opleidingscode - bij de meeste andere universiteiten wel toegankelijk zijn voor hbo'ers. Enkele voorbeelden hiervan zijn:

- de master Finance, die bij drie universiteiten wel toegang biedt en bij één universiteit niet;
- de master Kunst- & Cultuurwetenschappen, die bij acht universiteiten toegankelijk is, maar bij één universiteit niet;
- de master Theologie- en Religiewetenschappen, die bij zes van de zeven universiteiten die deze opleiding aanbieden wel toegankelijk is, en;
- de master Artificial Intelligence, die bij vijf universiteiten toegankelijk is, maar bij één universiteit niet.

Er vallen twee instellingen op als we kijken waar niet-toegankelijke opleidingen zich concentreren, terwijl er een zogenaamd broertje of zusje elders wel toegang biedt aan hbo-gediplomeerden. Ongeveer 45 procent van deze 51 masteropleidingen is afkomstig van de Universiteit Leiden en de Universiteit van Amsterdam. Op deze twee universiteiten betreft het respectievelijk 15,9 en 15,1 procent van hun totale masteraanbod. Dat betekent dat van alle voltijd masteropleidingen aan de Universiteit Leiden er 15,9 procent niet toegankelijk is voor hbo-gediplomeerden (dat zijn 10 masteropleidingen), terwijl er vergelijkbare opleidingen aan andere instellingen bestaan waar hbo'ers wel terecht kunnen (zie figuur 7).

Figuur 7 Aantal en percentage niet voor hbo-gediplomeerden toegankelijke masteropleidingen met tenminste één vergelijkbare wel-toegankelijke masteropleiding elders, per instelling

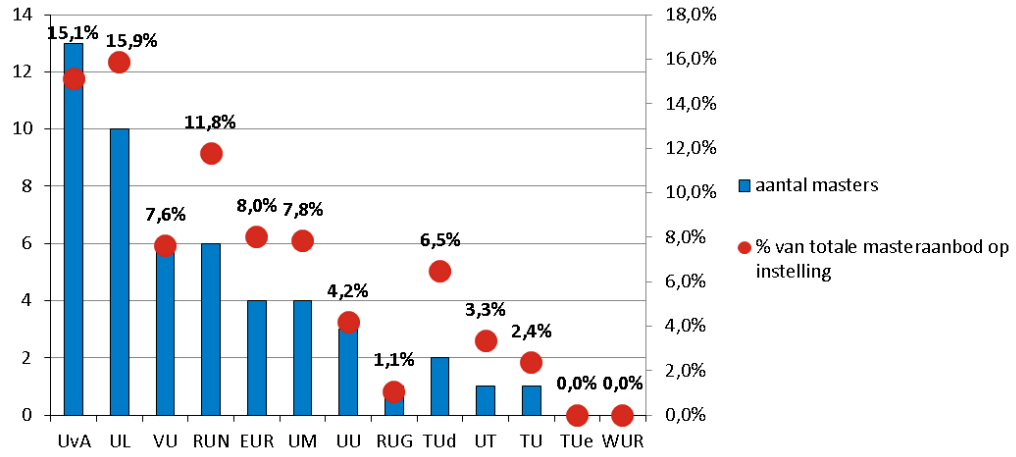

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

2.4 Welke redenen geven wo-masteropleidingen voor het niet toelaten van hbo-gediplomeerden?

De meest genoemde redenen om hbo'ers niet tot een masteropleiding toe te laten, al dan niet via een schakeltraject, zijn de ontoereikendheid van het hbo-niveau en het ontbreken van verwantschap van hbo-bacheloropleidingen. Ook zijn veel wo-masteropleidingen voorbehouden aan specifieke wo-bacheloropleidingen, dus ook niet voor alle wo-bachelor gediplomeerden toegankelijk.

2.4.1 *Meest genoemde redenen*

Aan de 205 wo-masteropleidingen die hebben aangeven niet toegankelijk te zijn voor hbo-gediplomeerden is gevraagd waarom dat zo is. De variëteit aan redenen die daarbij zijn gegeven, hebben we teruggebracht tot 9 categorieën. In bijlage 5 staan alle opgegeven redenen in een totaaloverzicht naar sector geordend opgenomen, met daaraan toegevoegd de indeling die wij hebben aangebracht.

De meest genoemde redenen voor het niet toelaten van hbo-gediplomeerden vallen in de categorie 'researchmaster'. Dit zijn opleidingen die over het algemeen al niet breed toegankelijk zijn, ook niet voor wo-bachelors. In de categorie 'overig' hebben we beschrijvingen opgenomen die volgens ons geen reden zijn, zoals 'geen schakelprogramma', 'n.v.t.' of 'de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020'. Ook redenen de we niet goed konden onderbrengen in één van de andere categorieën zijn onder overig geschaard. Zoals 'dan eerst een 1 jarige master' of 'alleen wo-bacheloropleiding'.

Kijken we alleen naar de reguliere masters, dan zijn er drie redenen die vaak worden genoemd: de opleiding is alleen toegankelijk voor specifieke wo-opleidingen, het niveau van de hbo bachelor is niet toereikend en er is geen verwante hbo-bacheloropleiding. Figuur 8 laat zien dat deze redenen samen door bijna de helft van de opleidingen wordt aangedragen.

Figuur 8 Redenen voor ontbreken schakelmogelijkheid voor hbo-gediplomeerden, aantal keer genoemd

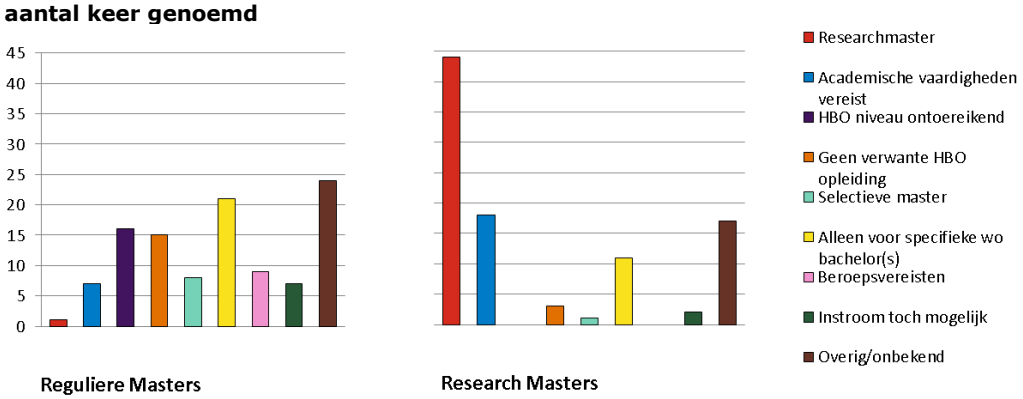

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

2.4.2 *Verschillen tussen sectoren*

Sectoren verschillen van elkaar in de redenen die worden genoemd voor het niet toelaten van hbo-gediplomeerden. Zo is de meest voorkomende reden voor opleidingen binnen de sector Economie het ontbreken van een verwante hbo opleiding. Opleidingen in de sector Gezondheidszorg laten vooral aspirant studenten toe uit specifieke wo opleidingen, of laten vanwege beroepsvereisten geen studenten met een hbo bachelordiploma toe - beide redenen hangen hoogstwaarschijnlijk met elkaar samen. Opleidingen in de sector Natuur blijken vaker dan anderen toch een mogelijkheid te bieden om met een hbo-diploma de master in te stromen (zes van de vijftien). De toelichting geeft dan aan dat studenten volgens het OER niet worden toegelaten, maar dat dit aan de toelatingscommissies moet worden voorgelegd.

Figuur 9 Redenen voor ontbreken schakelmogelijkheid voor hbo-gediplomeerden, reguliere masters naar sector

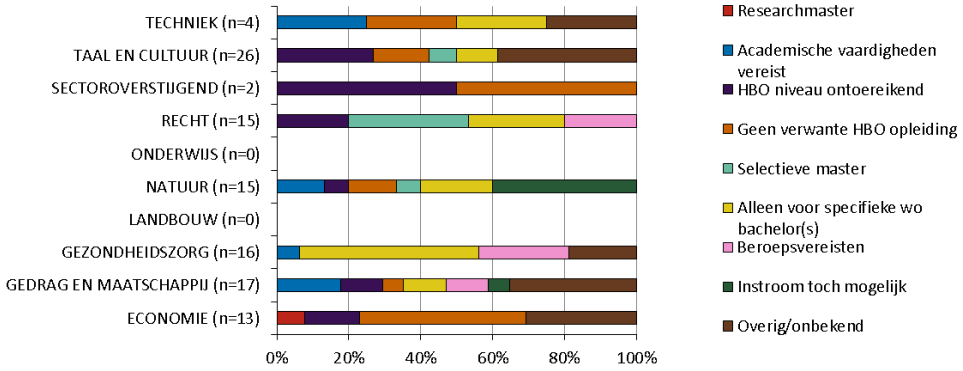

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

2.4.3 *Verschillen tussen instellingen*

Ook instellingen verschillen van elkaar in redenen die worden gegeven voor het niet toelaten van hbo-gediplomeerden. Zo blijkt de Universiteit Leiden bij nader inzien toch relatief vaak mogelijkheden te bieden voor hbo-gediplomeerden om in te stromen. De Erasmusuniversiteit en de Radboud Universiteit laten vooral studenten toe uit specifieke wo-opleidingen. Een belangrijke reden voor de Vrije Universiteit om geen schakeltraject aan te bieden is dat het gespecialiseerde, selectieve opleidingen betreft waarbij een hoog academisch niveau wordt vereist en schakelen te omvangrijk wordt geacht. Als we focussen op de meest voorkomende redenen

van de twee minst toegankelijke universiteiten - de Universiteit Leiden en de Universiteit van Amsterdam -, dan valt het volgende op. Leiden geeft voor veel opleidingen aan dat het hbo-niveau ontoereikend is, maar voor andere opleidingen is in een aantal gevallen instroom toch mogelijk. De Universiteit van Amsterdam kent relatief vaak geen verwante hbo-bacheloropleiding die instroom zou rechtvaardigen. Bij acht van de elf reguliere masteropleidingen in de categorie 'overig' van de Universiteit van Amsterdam wordt aangegeven dat ze verwacht daar volgend jaar een schakelprogramma te kunnen bieden. Het plaatje zal er daar dus anders uit gaan zien.

Figuur 10 Redenen voor ontbreken hbo-schakelmogelijkheid tot reguliere masteropleidingen, naar instelling

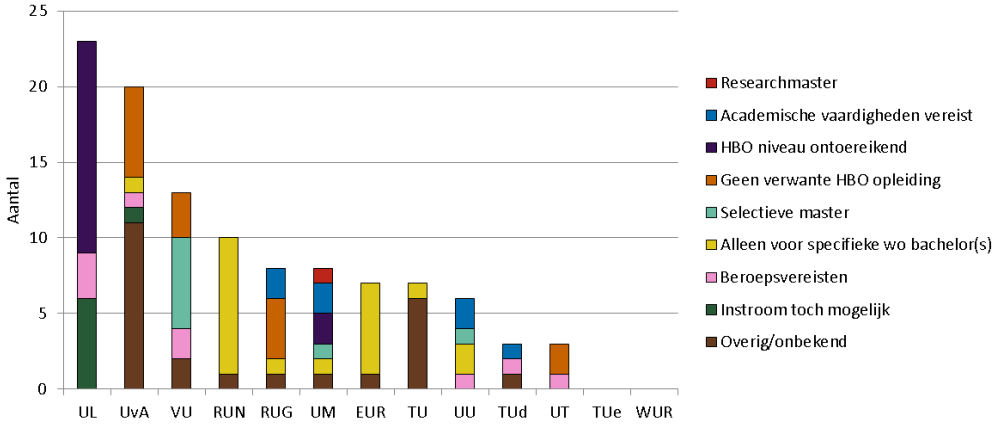

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

3 Conclusies en nabeschouwing

3.1 Conclusies

3.1.1 Antwoord op de vier onderzoeksvragen

1. Veel masteropleidingen niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden
Volgens onze inventarisatie zijn 203 van de 701 voltijdmasteropleidingen niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Ook niet na enige vorm van schakelen. Dit aantal is groter dan de 102 masteropleidingen waar de LSVb op uitkwam na een web-inventarisatie onder negen universiteiten. Daarin zijn de reguliere- en researchmasters samen genomen. Beperken we ons tot de reguliere masteropleidingen, dan zijn 108 van de 591 (18%) van de masteropleidingen niet toegankelijk voor gediplomeerden die van het hbo afkomstig zijn.

2. Niet-toegankelijke masteropleidingen hebben gemeenschappelijke kenmerken
Niet-toegankelijke wo-masteropleidingen treffen we vooral aan in de sectoren Gezondheidszorg, Recht en Taal & Cultuur. Ook kleine masteropleidingen zijn doorgaans minder toegankelijk voor hbo-gediplomeerden dan de grotere opleidingen. Een uitzondering hierop zijn de zeer grote masteropleidingen met een instroom van minimaal 200 studenten per jaar. Ook deze zijn relatief vaak niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden. Voorbeelden van deze zeer grote opleidingen zijn Geneeskunde en Psychologie. Tenslotte zijn opleidingen met een fixus of capaciteitsbeperking minder toegankelijk dan masteropleidingen zonder een vastgesteld aantal studentplaatsen.

3. Instellingen laten grote verschillen zien
Instellingen verschillen veel van elkaar in de mate waarin ze toegang bieden aan hbo-gediplomeerden. Twee universiteiten – de Universiteit Leiden en de Universiteit van Amsterdam - hebben naar verhouding opvallend veel niet-toegankelijke opleidingen en vier universiteiten zijn goed toegankelijk te noemen. Die laatste vier betreffen de drie technische universiteiten en Wageningen University. Ook als we ons beperken tot vergelijkbare opleidingen die aan meer dan één universiteit worden aangeboden, zien we dat opnieuw dezelfde twee universiteiten naar verhouding veel masteropleidingen kennen waar hbo'ers niet worden toegelaten. Vergelijkbare opleidingen bieden elders wel schakelmogelijkheden voor hbo-gediplomeerden.

4. Niet-toereikend niveau, ontbreken van verwantschap en koppeling aan specifieke wo-bachelors veel genoemde redenen van beperken toegang hbo'ers
Redenen om hbo-gediplomeerden niet toe te laten, ook niet na een schakeltraject, lopen uiteen van een niet-toereikend hbo-niveau tot beroepsvereisten die aan de opleiding worden gesteld. Een belangrijke reden is de researchmaster. Vaak is deze specialistisch, klein in omvang en selectief en vraagt een hoog academisch niveau. De meest genoemde redenen die voor de reguliere masters worden aangevoerd zijn het ontbreken van een verwante hbo-bachelor, een ontoereikend niveau van de hbo-gediplomeerden en een beperking van de instroom tot specifieke wo-bacheloropleidingen[2].

[2] Een reden die vaak in de correspondentie met de universiteiten wordt genoemd, maar niet over een specifieke masteropleiding gaat, zijn de kosten van schakelprogramma's. Schakelprogramma's worden niet bekostigd door OCW en worden door universiteiten zelf gefinancierd. Zij mogen daar een vergoeding voor vragen die aan een

3.1.2 *Verschil met LSVb-onderzoek*

De inspectie telt meer niet-toegankelijke masteropleidingen dan de LSVb heeft geteld in het voorjaar van 2018. Wij komen tot 205 opleidingen, de LSVb tot 102. Het verschil tussen beide onderzoeken kan verschillende oorzaken hebben. Ten eerste heeft de LSVb in 2018 een web-inventarisatie gedaan. Websites geven niet altijd volledige informatie over mogelijkheden tot schakelen, zoals ook ResearchNed aangeeft in haar onderzoek (ResearchNed, 2017). Op basis hiervan hadden we echter verwacht dat de toegankelijkheid van wo-masters er beter voorstond, er is immers vaak meer mogelijk dan websites laten zien. Het tegendeel blijkt waar. Ten tweede heeft de LSVb niet alle websites van opleidingen bekeken. Het is niet duidelijk hoe groot de steekproef precies is die ze heeft nagelopen, maar uit telefonische navraag blijkt dat in ieder geval van alle universiteiten nagenoeg alle websites bekeken zijn. Beide mogelijkheden verklaren niet de grote discrepantie tussen dit onderzoek en het onderzoek van de LSVb. Dit geeft ook opnieuw aan dat de informatie op de websites te wensen overlaat.

3.1.3 *Verschil met eerder onderzoek*

Als we de eerdere onderzoeken van de inspectie (2015), de LSVb (2016) en ResearchNed (2017) vergelijken met de huidige inventarisatie vallen er een aantal zaken op (zie ook bijlage 1 voor de wijze van vergelijken). Ten eerste is het aantal masteropleidingen zonder schakelmogelijkheid voor hbo'ers tussen de periode 2014-2016 en 2018 afgenomen. Waren er naar schatting een aantal jaren terug nog tussen de 300 en 400 masteropleidingen zonder mogelijkheden tot schakelen – ongeveer de helft van het totale masteraanbod-, in 2018 zijn dat er nog tussen de 100 en 200, maximaal nog geen derde van het aanbod.

Ook zien we dat naast veel overeenkomsten tussen de onderzoeken in het aantal niet-toegankelijke wo-masteropleidingen, zowel per instelling als totaal, er ook veel verschillen bestaan. Afhankelijk van de methode van onderzoek kunnen aantallen behoorlijk van elkaar afwijken, met name op een lager aggregatieniveau zoals de instelling. Dit maakt het risicovol om stevige conclusies te trekken. Echter, de uitvraag zoals de inspectie die voor dit onderzoek heeft gedaan is volledig dekkend voor alle voltijd masteropleidingen aan alle dertien bekostigde universiteiten, is op basis van eigen opgave van de instellingen en is na verwerking ter controle voorgelegd aan de universiteiten. Daarmee benadert dit onderzoek de werkelijkheid het dichtst.

3.2 Verschillen in interpretatie van de wet?

Zowel de LSVb als de inspectie komen tot een fors aantal masteropleidingen dat aangeeft niet toegankelijk te zijn voor hbo-gediplomeerden. Beide wetsartikelen die mede de doorstroom van hbo-bachelor naar wo-master aangaan lijken door instellingen en opleidingen verschillend geïnterpreteerd dan bedoeld.

3.2.1 *Redelijkerwijs en redelijke termijn*

Artikel 7.30e: Indien de betrokkene niet voldoet aan de toelatingseisen, bedoeld in de artikelen 7.30b of 7.30c[3], en van hem redelijkerwijs kan worden verwacht dat hij daaraan binnen een redelijke termijn alsnog kan voldoen, wordt hem de

maximum is gebonden. Hoe langer de schakeltrajecten, des te hoger de kosten zijn, zo stelt één van de bevraagde universiteiten.

[3] Het bezit van een graad Bachelor in het wetenschappelijk onderwijs onderscheidenlijk een graad Bachelor in het hoger beroepsonderwijs; of het bezit van kennis, inzicht en vaardigheden op het niveau van een graad Bachelor in het wetenschappelijk onderwijs onderscheidenlijk een graad Bachelor in het hoger beroepsonderwijs of bij inschrijving voor een Master lerarenopleiding aan de betrokkene de graad Master, bedoeld in artikel 7.10a, is verleend, en de betrokkene voldoet aan de door het instellingsbestuur te stellen eisen.

mogelijkheid geboden, de tekortkoming weg te nemen en alsnog aan de toelatingseisen te voldoen.
De instellingen lijken hier mogelijk te snel tot het oordeel te komen dat de benodigde termijn voor het wegwerken van deficiënties niet redelijk is, met andere woorden, te veel tijd in beslag zal nemen. Ook sluit de inspectie niet uit dat de verwachting ten aanzien van individuele mogelijkheden van hbo-gediplomeerden in enkele gevallen structureel te laag is. Hoe de instelling beoordeelt wat redelijkerwijs verwacht kan worden en wat een redelijke termijn is, is niet expliciet opgenomen in de wet[4]. Deze ruimte die de wet biedt lijkt te worden benut door verschillende instellingen. De inspectie adviseert dan ook om de wet op deze punten verder te expliciteren.

3.2.2 Verwante masteropleiding

Artikel 7.51i: De onderwijs- en examenregelingen van de betreffende hogescholen, universiteiten en Open Universiteit regelen de wijze waarop aan degene die met goed gevolg het afsluitend examen, verbonden aan een bacheloropleiding heeft afgelegd, door het instellingsbestuur ondersteuning wordt geboden ter bevordering van een goede doorstroming naar een verwante masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs.
De term 'verwante opleiding' lijkt hier op verschillende manieren te worden uitgelegd. Zo zijn er opleidingen die vanwege het ontbreken van een verwante hbo-vooropleiding, alle hbo-gediplomeerden per definitie de toegang ontzeggen. Anderen daarentegen lijken hier flexibeler mee om te gaan. Uiteraard vergt het van zowel de hbo-gediplomeerde van een niet-verwante hbo-bachelor, als van de wo-instelling een grotere investering om tot een vereist instroomniveau te komen. En waarschijnlijk wegen in veel gevallen deze investeringen niet op tegen de kans om een master succesvol af te ronden. Dit zal dan ook voor veel instellingen reden zijn om dan maar alle hbo'ers de toegang te ontzeggen. Ook hier adviseert de inspectie om in de wet te verduidelijken hoe WO-instellingen in hun toelatingsbeleid om moeten gaan met hbo'ers bij het ontbreken van verwante hbo-opleidingen.

3.3 Vervolgonderzoek en aanbevelingen

Deze inventarisatie naar schakelmogelijkheden in het wo roept nieuwe vragen op. Zo zijn de redenen die worden gegeven om hbo'ers niet tot een masteropleiding toe te laten vaak summier omschreven. Een verdiepend onderzoek naar de opvattingen van instellingen en opleidingen over de toelaatbaarheid van hbo'ers zou een beter beeld schetsen van kennis, verwachtingen, wensen en aannames over niveau en kansen van hbo-gediplomeerden. Mogelijk zou naast een onderzoek hiernaar een centrale discussie in het veld over de (on)wenselijkheid van de toelating van hbo'ers tot nieuwe inzichten kunnen leiden. Waar zitten de pijnpunten? Worden deze door alle betrokkenen gelijk ervaren? Waar ligt de grens tussen 'echt onmogelijk' en 'er liggen kansen'? Een ronde tafel of een symposium over dit onderwerp zou hier een aangrijpingspunt kunnen zijn. Instellingen horen op deze wijze van elkaar welke oplossingen zij hebben gevonden voor de doorstroom van hbo naar wo en in hoeverre deze bruikbaar zijn voor hun eigen situatie.

Daarnaast is het aan te bevelen dat instellingen concreet maken wat de instroomvereisten zijn voor hun masteropleidingen en daarbij dus aangeven wanneer er geen deficiënties (meer) zijn. Afstemming tussen instellingen over de toegang tot gelijksoortige opleidingen is eveneens gewenst. Uiteindelijk moet het voor instellingen, maar zeker ook voor studenten duidelijk zijn wanneer een opleiding voldoet aan zijn taak ondersteuning te bieden. Ook hier mag de wet explicieter in zijn.

[4] De LSVb heeft bijvoorbeeld een redelijke termijn geïnterpreteerd als maximaal 60 studiepunten (LSVb, 2018d).

Ten slotte moet duidelijk worden of en wanneer opleidingen wél is toegestaan om hbo’ers de toegang te ontzeggen. Zijn bijzondere beroepsvereisten voldoende reden om hbo’ers uit te sluiten? Of opleidingen zoals tandheelkunde die geen verwante hbo-bacheloropleiding kennen? Ook hier ontbreekt het momenteel aan duidelijkheid, zoals ook de VSNU aangeeft in haar nieuwsbericht naar aanleiding van het LSVb onderzoek (VSNU, 2018).

Blijft staan dat het aantal masteropleidingen waar instellingen zelf van hebben aangegeven dat deze niet toegankelijk zijn voor hbo-gediplomeerden groot is. Ook de verschillen tussen sectoren vallen op. De vraag is of het ontzeggen van de toegang aan hbo’ers overal terecht gebeurt. De wet biedt weliswaar veel ruimte, maar van instellingen mag verwacht worden dat zij een zorgvuldige afweging maken, hetgeen ook in het belang van de hbo-gediplomeerden is. Vooral als een opleiding op de ene instelling wel toegankelijk is voor hbo’ers en een gelijksoortige opleiding op de andere instelling niet, is dit op zijn minst opmerkelijk. En waarom lukt het de technisch universiteiten wel om toegang tot bijna al hun masteropleidingen te organiseren? Hier zou op korte termijn een uitleg van de specifieke instellingen op zijn plaats zijn.

Bijlage 1 Vergelijken van verschillende onderzoeken

Inspectie van het Onderwijs, 2015
In eerder onderzoek naar schakelprogramma's concludeert de inspectie (IvhO, 2015) dat er veel variatie is in deficiëntievoorzieningen en instapmogelijkheden voor hbo-studenten. Concreet telt de inspectie voor het collegejaar 2014-2015 405 schakelprogramma's bij de dertien bekostigde universiteiten in het wo variërend van schakelprogramma's voor toegang tot één of meerdere masters tot schakelprogramma's aangeboden door hbo-instellingen of de Open Universiteit[5]. Een schakeltraject kan toegang bieden tot meerdere masteropleidingen. Met name als het gaat om het bijspijkeren van academische vaardigheden kan één schakeltraject meerdere masteropleidingen bedienen.

LSVb 2016
De LSVb heeft ook al in 2016 een inventarisatie gedaan naar schakeltrajecten[6][7]. Daarbij hebben zij via een web-inventarisatie het aanbod van schakeltrajecten, of premasters, in kaart gebracht. Zij kwamen op een aantal van 341 premasters, exclusief de levensbeschouwelijke universiteiten en de Open Universiteit. Ook de LSVb kon op basis van deze telling niet vaststellen of hiermee alle masteropleidingen toegankelijk waren.

ResearchNed 2017
Tenslotte heeft ResearchNed in 2016 een onderzoek gedaan naar schakelmogelijkheden in het wo in het cursusjaar 2015-2016 (ResearchNed, 2017). De onderzoekers zijn daarbij via een web-inventarisatie per masteropleiding nagegaan of er een mogelijkheid tot schakelen bestond. Zij concludeerden dat 394 masteropleidingen op hun website aangeven dat hbo-gediplomeerden een schakeltraject kunnen volgen. ResearchNed concludeerde tevens dat hun bevindingen redelijk overeen komen met de resultaten uit het onderzoek van de inspectie uit 2015 en met die van de LSVb uit 2016.

Onderzoeken vergeleken
In het onderzoek van de inspectie, de LSVb en ResearchNed (respectievelijk 2015, 2016 en 2017) is op verschillende manieren geteld hoeveel masteropleidingen er een schakeltraject aanbieden dan wel hoeveel schakeltrajecten er per instelling bestaan. De verschillen in aanpak maken een perfecte één op één vergelijking niet mogelijk, maar we kunnen de geïnventariseerde aantallen wel globaal vergelijken. In tabel B1 is een benadering opgenomen van het aantal masteropleidingen zonder schakelmogelijkheden. We hebben daarvoor het totaal aantal voltijd masteropleidingen in 2015 en in 2018 als uitgangspunt genomen[8]. Voor de aantallen bij het onderzoek van ResearchNed uit 2017 hebben we het door hen gerapporteerde aantal masteropleidingen met een schakeltraject afgetrokken van het totaal aantal masteropleidingen in 2015. Voor de inventarisatie van de inspectie uit 2015 en de LSVb uit 2016 hebben we het door hen getelde aantal

[5] De exacte vraag aan de wo-instellingen was: Hoeveel schakelprogramma's worden er aan de <NAAM INSTELLING> aangeboden? NB tel maximaal één schakelprogramma per master opleiding. Eén masteropleiding heeft één unieke ISAT-code, dus verschillende specialisaties binnen één ISAT-code worden niet als afzonderlijke masteropleidingen geteld.
[6] https://lsvb.nl/2016/09/02/studenten-schakeltrajecten-beroofd-van-hun-rechten/
[7] 161028 LSVb overzicht Schakeltrajecten NL, ter beschikking gesteld aan inspectie door LSVb
[8] Voor 2015 hebben we het aanbod afgeleid uit croho (actueel aanbod op 1-10-2015). We hebben post-initiële masters en educatieve masters buiten beschouwing gelaten. Voor 2018 zijn we uitgegaan van het aantal masters zoals door instellingen is teruggerapporteerd. Dit aantal is oorspronkelijk ook gebaseerd op croho.

schakeltrajecten afgetrokken van het totaal aantal masteropleidingen in 2015. De aantallen van de inspectie en de LSVb uit 2016 zijn daarmee mogelijk een overschatting van het werkelijk aantal masters zonder schakelmogelijkheden, omdat één schakeltraject soms toegang biedt tot meerdere masters. In beide inventarisaties uit 2018 zijn juist de masteropleidingen ***zonder*** schakelmogelijkheden geteld, dus deze hebben we integraal overgenomen. Daarbij geeft de LSVb aan dat ze mogelijk nog opleidingen zonder schakelaanbod hebben gemist.

Tabel B1 Masteropleidingen zonder schakeltrajecten tussen onderzoeken vergeleken

	Eerder onderzoek 2014-2016				Inventarisatie 2018		
	IvhO2015	Research Ned2017	LSVb2016	croho	LSVb2018	IvhO2018	croho
collegejaar	2014-2015	2015-2016	2016-2017	2015-2016	2018-2019	2018-2019	2018-2019
	≈ masteropleidingen zonder schakelprogramma			N masters 2015	masteropleidingen zonder schakelprogramma		N masters 2018
Erasmus Universiteit Rotterdam	41	21	30	53		12	50
Maastricht University	35	39	37	47	2	15	51
Radboud Universiteit Nijmegen	21	20	21	54	6	18	51
Rijksuniversiteit Groningen	42	50	59	95		23	94
Technische Universiteit Eindhoven	6	2	8	23	1	0	22
Technische Universiteit Delft	0	5	16	32		3	31
Tilburg University	11	16	14	44	1	13	42
Universiteit Leiden	0	39	39	62	20	35	63
Universiteit Twente	0	3	2	29		3	30
Universiteit Utrecht	43	36	2	74	33	18	72
Universiteit van Amsterdam	77	68	77	99	28	40	86
Vrije Universiteit	52	50	54	83	8	24	79
Wageningen University	0	20	25	28	3	0	30
Totaal	328	369	384	723	102	204	701

Bijlage 2 Brief behorende bij de uitvraag naar aanvullende eisen en schakeltrajecten van wo-masteropleidingen

Geachte [naam contactpersoon CvB],

Met de afschaffing van het automatisch toelatingsrecht tot de doorstroommaster hebben de universiteiten meer mogelijkheden gekregen om aanvullende eisen te stellen voor de toelating tot een masteropleiding. In dat kader voert de Inspectie van het Onderwijs onderzoek uit naar het stellen van aanvullende eisen voor de toelating tot de universitaire masteropleidingen. Mede hiervoor heeft de inspectie de laatste twee jaar een uitvraag gedaan naar de toelating tot de universitaire masteropleidingen. Net als vorig jaar ontvangt u een invulbestand om de masters met aanvullende eisen voor het collegejaar 2018/2019 in beeld te brengen. Dit invulbestand is, in vergelijking met vorig jaar, op een aantal onderdelen aangepast. Tevens is een extra vraag opgenomen over schakelprogramma's voor hbo-bachelor-gediplomeerden. Hieronder lichten wij de wijzigingen toe.

Inventarisatie masteropleidingen met aanvullende eisen
In deze uitvraag inventariseren wij de masteropleidingen die toelatingseisen stellen. Dit zijn toelatingseisen die aanvullend op een diploma van een verwante bacheloropleiding worden gesteld, zoals werkervaring, motivatie of een minimum gemiddeld cijfer. In het geval van niet-verwante bacheloropleidingen kan er aanvullend ook om specifieke vakkennis worden gevraagd. Dit laten wij hier buiten beschouwing. Het gaat om aanvullende eisen die **ook** aan studenten van verwante opleidingen worden gesteld. Net als vorig jaar willen wij onderscheid maken tussen toelatingseisen voor bachelor studenten van de eigen instelling en studenten van vergelijkbare bachelors aan andere instellingen.
In vergelijking met vorig jaar is een aantal kolommen verwijderd. Het formulier zoals dat vorig jaar door uw instelling is ingevuld hebben wij ter informatie bijgevoegd.

Inventarisatie schakelprogramma's
De LSVb heeft in de eerste helft van 2018 een steekproefonderzoek onder masteropleidingen uitgevoerd en geconstateerd dat het bij 1 op de 8 masteropleidingen voor een hbo-bachelor gediplomeerde onmogelijk is een master te volgen. ResearchNed heeft in eerder onderzoek laten zien dat alle universiteiten schakeltrajecten aanbieden. Naar aanleiding van het Algemeen Overleg over de sectorakkoorden hoger onderwijs van 20 juni 2018 heeft de minister de inspectie verzocht dit nader te onderzoeken.
Om de bevragingslast voor de instellingen zo gering mogelijk te houden neemt de inspectie dit verzoek van de minister mee in de meerjarige monitor rond toegankelijkheid. Het gaat hierbij alleen om een inventarisatie van de mogelijkheid die hbo-bachelor gediplomeerden hebben om in te stromen in wo-masteropleidingen. Het betreft geen nalevingsonderzoek. Aan het invulbestand zijn twee kolommen toegevoegd die specifiek gericht zijn op dit onderwerp.

Invulbestand (excelbestand)
In de bijlage vindt u een invulbestand met een overzicht van bekostigde masteropleidingen die door uw universiteit worden aangeboden. Per masteropleiding wordt u gevraagd om aan te geven:

- of de opleiding een capaciteitsbeperking heeft (maximaal aantal studentplaatsen);
- op welke wijze hbo-bachelor gediplomeerden kunnen instromen in de opleiding;
- of de opleiding aanvullende toelatingseisen stelt aan studenten van 1) de eigen universiteit, 2) alle andere Nederlandse en EER universiteiten;
- wat de taal van de opleiding is.

De bijgevoegde invulinstructie geeft meer uitleg over het invullen van het bestand. Verder treft u een kopie van het invulbestand in pdf aan dat u vorig jaar aan de inspectie heeft gezonden.

U wordt vriendelijk verzocht om het invulbestand 2018 volledig in te vullen en terug te sturen voor 5 november 2018 naar mevrouw S. Rijken, via email s.rijken@owinsp.nl.

Rapportage
De resultaten van de inventarisatie van schakelprogramma's worden naar verwachting eind 2018 gepubliceerd in een afzonderlijke rapportage. De resultaten van de inventarisatie naar aanvullende eisen voor verschillende groepen studenten zullen in 2019 leiden tot een eindrapportage. Het rapport wordt aangeboden aan de minister van OCW.

Tot slot
Mocht u vragen hebben over het onderzoek, dan kunt u contact opnemen met mevrouw S. Rijken (s.rijken@owinsp.nl) of de heer P. Coppiëns (p.coppiens@owinsp.nl).

Bij voorbaat hartelijk dank voor uw medewerking.

Met vriendelijke groet,

drs. H.M. Martijnse
directeur toezicht hoger onderwijs

Bijlage 3 Invulinstructie behorende bij de uitvraag naar aanvullende eisen en schakeltrajecten van wo-masteropleidingen

Inleiding

De afschaffing van het automatisch toelatingsrecht tot de master geeft universiteiten meer mogelijkheden om aanvullende eisen te stellen voor de toelating tot een masteropleiding (WHW art.7.30b). Naast een geldig diploma van een (*verwante*) *bacheloropleiding* kan een masteropleiding de toelating ook baseren op andere aspecten (bijvoorbeeld een CV, motivatiebrief, minimum gemiddeld cijfer, toets of een gesprek).

De Inspectie van het Onderwijs wil voor het huidige collegejaar (2018-2019) in kaart brengen hoeveel masteropleidingen aanvullende toelatingseisen stellen bovenop het bezitten van een (verwant) bachelordiploma. Het doel van deze inventarisatie is een overzicht te krijgen van het aantal masteropleidingen dat aanvullende toelatingseisen stelt en de wijze waarop hbo-bachelor gediplomeerden toegelaten worden tot een wo masteropleiding.
Een dergelijke inventarisatie heeft ook plaatsgevonden voor de collegejaren 2016-2017 en 2017-2018. In 2016-2017 hebben we ons beperkt tot het inventariseren van aanvullende eisen die aan alle studenten worden gesteld. Vanaf 2017-2018 is de inventarisatie uitgebreid naar opleidingen die onderscheid maken tussen studenten van de eigen instelling en die van andere instellingen.[9] Voor het huidige collegejaar vragen we ook naar de toelating van hbo-bachelor gediplomeerden.

Om een inventarisatie te maken is bijgevoegd invulbestand samengesteld met de masteropleidingen die aan uw universiteit worden aangeboden. We vragen u dit overzicht voor iedere masteropleiding in te vullen voor de situatie op 1 september 2018.
U wordt vriendelijk verzocht het ingevulde formulier te retourneren voor 5 november 2018 aan Susanne Rijken, via email: s.rijken@owinsp.nl. Voor vragen kunt u tevens bij haar terecht.

Invulinstructie

De uitvraag heeft de vorm van een invulbestand/excelformat per instelling. In de eerste kolom staan de bekostigde masteropleidingen aan uw universiteit. Voor instellingen met een groot aantal masteropleidingen is een onderverdeling gemaakt naar faculteit, thema of interessegebied. Met de plus (+) en min (-) knoppen vóór de eerste kolom kunt u de lijst met masteropleidingen per categorie in- en uitvouwen. Deze lijst met opleidingen is samengesteld op basis van het croho en de website van uw universiteit. Niet-bekostigde masteropleidingen zijn hierin niet opgenomen. Dit geldt ook voor tracks of specialisaties binnen een bestaande masteropleiding.

9 De wet laat in principe niet toe dat universiteiten onderscheid maken tussen studenten van de eigen universiteit en studenten van andere universiteiten wanneer er sprake is van selectie. Echter, indien het onduidelijk is of de bachelor van een andere universiteit voorziet in de vereiste vaardigheden en deze wel zijn ingebed in het curriculum van een bachelor van de eigen universiteit zal het in de praktijk zo zijn dat studenten van andere universiteiten een extra inspanning moeten leveren om toegelaten te worden.

In de overige kolommen staat een aantal vragen verkort weergegeven. Als u de cel met de verkorte vraag selecteert krijgt u de volledige vraag te zien.

Vraag naar capaciteitsbeperking (kolom C)

U wordt eerst gevraagd of de betreffende masteropleiding een ***capaciteitsbeperking*** (maximaal aantal studentplaatsen) heeft.

Vraag naar toelating hbo-gediplomeerden (kolom D en E)

Is de opleiding toegankelijk voor hbo-gediplomeerden? In kolom D kunt u aangeven hoe hbo-gediplomeerden toegelaten worden tot de masteropleiding. Bij enkele antwoorden wordt om een nadere toelichting gevraagd (kolom E).

Beantwoord de vragen voor iedere masteropleiding door in het drop-down menu een antwoordcategorie te selecteren. Geldt een antwoord voor alle masteropleidingen van een faculteit/thema/interessegebied, dan kunt u volstaan door in de rij 'dit geldt voor alle hier genoemde opleidingen' het geldende antwoord te kiezen.

De volgende antwoordcategorieën zijn opgenomen.

□ **Nee**, tot deze opleiding laten wij geen hbo-bachelor gediplomeerden toe[10]. ***Licht kort*** *toe in de volgende kolom 'toelichting'*

Toelichting: Er kunnen verschillende redenen gelden voor de betreffende opleiding. Enkele redenen die in het veld worden genoemd zijn bijvoorbeeld dat de opleiding hoge academische vaardigheden vereist zoals in een researchmaster, of dat bepaalde beroepsvereisten gelden waardoor hbo-bachelor gediplomeerden niet worden toegelaten. Geef kort aan welke reden(en) voor de betreffende opleiding van toepassing is/zijn in de kolom hiernaast.

□ **Ja**, hbo-gediplomeerden worden tot deze opleiding toegelaten **zonder** dat zij een **schakelprogramma** hoeven te doorlopen.

---

10 De wet (WHW) zegt hier het volgende over:

"Indien de betrokkene niet voldoet aan de toelatingseisen, bedoeld in de artikelen 7.30b, lid 1 of 7.30c, en van hem redelijkerwijs kan worden verwacht dat hij daaraan binnen een redelijke termijn alsnog kan voldoen, wordt hem de mogelijkheid geboden, de tekortkoming weg te nemen en alsnog aan de toelatingseisen te voldoen." (Artikel 7.30e).

> 7.30b 1 Voor de inschrijving voor een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs of voor een masteropleiding in het hoger beroepsonderwijs geldt als toelatingseis:
> a. het bezit van een graad Bachelor in het wetenschappelijk onderwijs onderscheidenlijk een graad Bachelor in het hoger beroepsonderwijs; of
> b. het bezit van kennis, inzicht en vaardigheden op het niveau van een graad Bachelor in het wetenschappelijk onderwijs onderscheidenlijk een graad Bachelor in het hoger beroepsonderwijs
> 7.30c 1 Voor de inschrijving voor een masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs tot leraar voor de periode van voorbereidend hoger onderwijs gelden als toelatingseisen dat:
> a. aan de betrokkene de graad Master, bedoeld in artikel 7.10a, is verleend, en
> b. de betrokkene voldoet aan de door het instellingsbestuur te stellen eisen.
> 2 Het instellingsbestuur kan vrijstelling verlenen van de toelatingseis, bedoeld in het eerste lid, onderdeel a, indien uit een door hem ingesteld onderzoek blijkt dat de betrokkene beschikt over vergelijkbare kennis, inzicht en vaardigheden waarop die toelatingseis betrekking heeft.

En

"*De onderwijs- en examenregelingen van de betreffende hogescholen, universiteiten en Open Universiteit regelen de wijze waarop aan degene die met goed gevolg het afsluitend examen, verbonden aan een bacheloropleiding heeft afgelegd, door het instellingsbestuur ondersteuning wordt geboden ter bevordering van een goede doorstroming naar een verwante masteropleiding in het wetenschappelijk onderwijs (*Artikel 7.57i, lid 1)*".*

Toelichting: dit betekent dat een hbo-gediplomeerde van een (verwante) hbo opleiding direct kan instromen in de betreffende masteropleiding zonder hbo-wo schakeltraject. Aanvullende kwalitatieve selectiecriteria die voor deze opleiding worden gesteld, bijvoorbeeld vanwege een capaciteitsbeperking, gelden ook voor de hbo-student.

 Ja, voor deze opleiding is er voor hbo-bachelor gediplomeerden een **standaard schakelprogramma** waarbinnen deficiënties worden weggewerkt.

Toelichting: onder een standaard schakelprogramma verstaan we een programma dat gestandaardiseerd wordt aangeboden aan alle hbo gediplomeerden voor de specifieke masteropleiding. Ook een standaard programma waarin kleine aanpassingen worden gedaan naar vooropleiding of specialisatie valt hier onder. Dit programma kan plaatsvinden in de wo instelling zelf, of zijn uitbesteed aan een externe partner.

 Ja, voor deze opleiding is er voor hbo-bachelor gediplomeerden een **maatwerkprogramma** mogelijk.

Toelichting: met een maatwerkprogramma bedoelen we dat er voor iedere hbo-bachelor gediplomeerde wordt nagegaan welke modules of welk traject het meest geschikt is om deficiënties weg te werken en dat dit maatwerktraject vervolgens wordt aangeboden of wordt mogelijk gemaakt.

 Ja, hbo-gediplomeerden die binnen hun hbo-bacheloropleiding een **doorstroomminor**, academische route of anderszins een op doorstroomgericht traject succesvol hebben doorlopen worden toegelaten tot deze opleiding.

Toelichting: Met deze optie doelen we op de zogenaamde ingedaalde trajecten waarbij de hbo student al gedurende de hbo-bacheloropleiding zelf de benodigde vaardigheden en/of kennis heeft opgedaan om tot de betreffende materopleiding toegelaten te worden. Het maakt daarbij niet uit of dit traject plaats heeft gevonden in de hbo-instelling of de wo-instelling.

 Ja, op een **andere wijze**. *Licht kort toe in de volgende kolom 'toelichting'*

Toelichting: indien hbo-gediplomeerden worden toegelaten op een andere wijze dan hierboven vermeld, geef deze dan hier aan.

<u>Aanvullende toelatingseisen voor gediplomeerden van verwante bacheloropleidingen aan … (kolom F en G)</u>

Beantwoord de vragen voor iedere masteropleiding door in het drop-down menu 'Ja' of 'Nee' te selecteren. Geldt een antwoord voor alle masteropleidingen van een faculteit/thema/interessegebied, dan kunt u volstaan door in de rij 'dit geldt voor alle hier genoemde opleidingen' met het drop-down menu 'Alle opleidingen Ja' of 'Alle opleidingen Nee' te kiezen.

In de kolommen F en G wordt u gevraagd aan te geven of de masteropleiding ***aanvullende toelatingseisen*** stelt. Deze vraag wordt gesteld voor gediplomeerden van een verwante bacheloropleiding aan 1) de eigen universiteit, 2) alle andere Nederlandse en EER universiteiten. Een taaltoets geldt hierbij <u>niet</u> als aanvullende toelatingseis.

Taal van de opleiding (kolom H)

Tot slot wordt u gevraagd in welke **taal/talen** een masteropleiding wordt aangeboden.

Overige opmerkingen

In kolom I 'overige opmerkingen' kunt u eventuele andere algemene opmerkingen kwijt.

Omschrijvingen

Schakelprogramma/schakeltraject[11]
Alle trajecten die doorlopen zijn om de aansluiting tussen bachelor en master mogelijk te maken. In de praktijk vinden we hiervan verschillende vormen die voor een deel reeds plaatsvinden tijdens de bachelor (een ingedaalde premaster of ingedaald schakeltraject), maar ook als apart traject kunnen worden aangeboden in de periode tussen afsluiting van de bachelor en instroom in de master. Deze variant noemen we premaster (p.15 ResearchNed, 2017).

Aanvullende toelatingseisen
Toelating voor een masteropleiding is niet alleen gebaseerd op een geldig diploma van een *verwante bacheloropleiding* maar ook op andere aspecten (bijvoorbeeld een CV, motivatiebrief, minimum gemiddeld cijfer, toets of een gesprek). Het voldoen aan administratieve eisen (zoals het inleveren van een kopie van het paspoort) valt hier niet onder. Ook een taaltoets (bijvoorbeeld IELTS, TOEFL of Nederlands Staatsexamen) geldt in deze omschrijving niet als een aanvullende toelatingseis.

Verwante bacheloropleiding
Een bacheloropleiding is verwant aan een masteropleiding wanneer het curriculum van de bacheloropleiding een student alle relevante voorkennis geeft die nodig is voor het volgen van de masteropleiding.

[11] De termen schakelprogramma/schakeltraject, deficiëntie programma, premaster, ingedaalde premaster, minor en doorstroom-programma worden allemaal gebruikt. Al deze programma's of trajecten hebben als doel het wegwerken van deficiënties om aldus toegelaten te worden tot een wo-masteropleiding.

Bijlage 4 Voorbeeld excelformat behorende bij de uitvraag naar aanvullende eisen en schakeltrajecten van wo-masteropleidingen

Rijksuniversiteit Groningen								
			Is de opleiding toegankelijk voor hbo-bachelorgediplomeerden?		Zijn er aanvullende toelatingseisen voor gediplomeerden van verwante			
Masteropleidingen per faculteit	**Isat**	**Capaciteitsbe**	**Antwoord**	**Toelichting**	**_deze universite**	**_ een andere unive**	**Taal?**	**Algemene opmerkingen**
Economie en Bedrijfskunde								
dit geldt voor alle hier genoemde opleidingen van deze faculteit								
M Accountancy and Controlling	60643	Nog in te vullen	Nog in te vullen		Nog in te vullen	Nog in te vullen	Nog in te vullen	
M Business Administration	60644	Nog in te vullen	Nog in te vullen		Nog in te vullen	Nog in te vullen	Nog in te vullen	
M Econometrics, Operations Research and Actuari	60646	Nog in te vullen	Nee, geen toegang. Lic		Nog in te vullen	Nog in te vullen	Nog in te vullen	
M Economics	66401	Nog in te vullen	Ja, zonder schakelprog		Nog in te vullen	Nog in te vullen	Nog in te vullen	
M Finance	60046	Nog in te vullen	Ja, d.m.v. standaard sc		Nog in te vullen	Nog in te vullen	Nog in te vullen	
M Fiscale Economie (vervallen?)	66402	Nog in te vullen	Ja, o.b.v. maatwerkpro		Nog in te vullen	Nog in te vullen	Nog in te vullen	
M Human Resource Management	60645	Nog in te vullen	Ja, doorstroomtraject		Nog in te vullen	Nog in te vullen	Nog in te vullen	
			Ja, op een andere wijz					

Bijlage 5 Toelichting bij opleidingen niet toegankelijk voor hbo-gediplomeerden

ECONOMIE	M Actuarial Science and Mathematical Finance	Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Business Economics	Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Business Research (research)	Het gaat hier om een Research programma, een academische vooropleiding is dan vereist.	Researchmaster
	M Econometrics	Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die inhoudelijk zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Econometrics and Mathematical Economics	De masters Marketing Analytics en Supply Chain Management bieden wel een premaster voor studenten met een hbo-bachelor aan.	Overig/onbekend
	M Econometrics and Operations Research	De voorkennis in econometrie is dermate belangrijk en van een zodanig niveau dat een universitaire bachelor met een minimum aan vakken in econometrie noodzakelijk is.	HBO niveau ontoereikend
	M Economic and Financial Research (research)	Het gaat hier om een Research programma, een academische vooropleiding is dan vereist.	Researchmaster
	M Economics	De master Finance biedt wel een premaster voor hbo'ers aan.	Overig/onbekend
		De voorkennis in economie is dermate belangrijk en van een zodanig niveau dat een universitaire bachelor met een minimum aan vakken in economie noodzakelijk is.	HBO niveau ontoereikend
		Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Entrepeneurship (joint degree)	Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Finance	Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Financial Economics	Het gaat hier om een Research programma, een academische vooropleiding is dan vereist.	Researchmaster
	M Multidisciplinary Economics (research)	Research Master; hoge kwantitatieve en academische vaardigheden	Researchmaster
	M Operations Research and Management Science	De masters Supply Chain Management en Marketing Analytics bieden wel een premaster voor hbo'ers aan.	Overig/onbekend
	M Quantitative Finance and Actuarial Science	De MSc Finance biedt wel een premaster aan voor studenten met een hbo-diploma.	Overig/onbekend
	M Research Master in Business (research)	Research Master	Researchmaster
	M Research Master in Business and Management (research)	Alleen WO bacheloropleiding	Overig/onbekend

	M Research Master in Economics (research)	Research Master	Researchmaster
	M Research Master in Economics and Business (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Tinbergen Institute Master of Philosophy in Economics (research)	Alleen specifieke WO bacheloropleidingen	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Tinbergen Institute MPhil in Economics (research)	Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Tinbergen Institute Master of Philosophy in Economics (research)	Researchmaster, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Researchmaster
GEDRAG EN MAATSCHAPPIJ	M Behavioural and Social Sciences (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Behavioural Science (research)	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Gedragswetenschappen, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Business in Society (research) (joint degree)	Er bestaat geen HBO bacheloropleiding die inhoudelijk zodanig dekkend is dat de overige deficiënties van de student met een schakelprogramma kunnen worden weggewerkt	Geen verwante HBO opleiding
	M Child Development and Education (research)	in principe niet toelaatbaar, soms via de reguliere master	Instroom toch mogelijk
	M Conflict Resolution and Governance	geen schakelprogramma	Overig/onbekend
	M Criminaliteit en Rechtshandhaving	Een verwante WO bachelordiploma is vereist, gezien de voor de master benodigde voorkennis en academische vaardigheden.	HBO niveau ontoereikend
	M Criminologie	Alleen specifieke WO bacheloropleidingen	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Deze master vereist hoge academische vaardigheden en heeft een grote onderzoekscomponent.Geen schakelprogramma voor hbo-studenten, maar in incidentele gevallen kan een uitzondering worden gemaakt als de student voldoende voorkennis heeft, een goed gemiddelde in een relevante studie, relevante werkervaring en de juiste motivatie.	Academische vaardigheden vereist
	M Developmental Psychopathology in Education and Child Studies (research)	Een research master is selectief. Hbo'ers kunnen na voltooiing van het schakelprogramma een verzoek om toelating indienen.	Researchmaster
	M European Public Affairs		Overig/onbekend
	M European Studies (research)		Overig/onbekend
	M Forensic Psychology	Studieprogramma vereist academische/universitaire vooropleiding.	Academische vaardigheden vereist
	M Forensische criminologie	Een verwante WO bachelordiploma is vereist, gezien de voor de master benodigde voorkennis en academische vaardigheden.	HBO niveau ontoereikend
	M Gezondheidszorgpsychologie	De wetenschappelijke component in de WO bachelor ontbreekt te zeer in de HBO bachelor. De eisen die de beroepsgroep stelt aan klinisch psychologen worden deels in de WO-bachelor behaald.	Beroepsvereisten
	M Individual Differences and Assessment (research)	Research master is niet toegankelijk voor HBO-afgestudeerden	Researchmaster
	M International Development Studies	alleen schakelprogramma voor academische bachelors	Overig/onbekend
	M International Development Studies (research)	geen schakelprogramma	Overig/onbekend
	M Medische Antropologie en Sociologie	alleen schakelprogramma voor academische bachelors	Overig/onbekend
	M Migration, Ethnic relations and Multiculturalism (research)	Hoge academische (onderzoeks)vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Political Science and Public Administration (research)	De research master is in een afbouwende fase, er worden daarom geen nieuwe studenten meer toegelaten.	Overig/onbekend

	M Psychologie	De wetenschappelijke component in de WO bachelor ontbreekt te zeer in de HBO bachelor. Alleen HvA bachelors die een speciaal kwalificatieprogramma hebben gedaan vanaf jaar 2 met daarin veel vakken uit onze bachelor kunnen worden toegelaten.	Instroom toch mogelijk
		Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Psychologie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Psychologie en Geestelijke Gezondheid		Overig/onbekend
	M Psychology	Studieprogramma vereist academische/universitaire vooropleiding.	Academische vaardigheden vereist
	M Psychology (research)	De wetenschappelijke component in de WO bachelor ontbreekt te zeer in de HBO bachelor. Alleen HvA bachelors die een speciaal kwalificatieprogramma hebben gedaan vanaf jaar 2 met daarin veel vakken uit onze bachelor kunnen worden toegelaten.	Instroom toch mogelijk
		Een research master is selectief. Hogere academische vaardigheden vereist.	Researchmaster
	M Research in Public Administration and Organizational Science (research)	Voor het succesvol doorlopen van de research master is voorkennis van en ervaring met het doen van sociaal-wetenschappelijke onderzoeksmethoden noodzakelijk. Hierover beschikken HBO studenten onvoldoende en deze wordt voor deze specifieke opleiding onvoldoende afgedekt door het onderzoeksonderdeel in de minor.	Researchmaster
	M Social & Health Psychology (research)	Hoge academische (onderzoeks)vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Social and Behavioural Sciences (research)	Research master	Researchmaster
	M Social and Cultural Science (research)	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Sociale wetenschappen, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Social Psychology		Overig/onbekend
	M Social Sciences (research)	geen schakelprogramma	Overig/onbekend
	M Spatial Sciences (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Urban Studies (research)	geen schakelprogramma	Overig/onbekend
	M Business in Society (research) (joint degree)	Researchmaster, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Researchmaster
	M Clinical and Developmental Psychopathology (research)	Research master, hoog academisch niveau maakt schakelen te omvangrijk	Researchmaster
	M Cognitive Neuropsychology (research)	Research master, hoog academisch niveau maakt schakelen te omvangrijk	Researchmaster
	M Criminologie	Er bestaat geen verwante hbo opleiding	Geen verwante HBO opleiding
	M Genes in Behaviour and Health (research)	Researchmaster, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Researchmaster
	M Psychologie	Master richt zich met name op klinische beroepspraktijk. Civiel effect / beroepsvereisten maakt schakelen omvangrijk.	Beroepsvereisten
	M Social Psychology: Regulation of Social Behaviour (research)	Research master, hoog academisch niveau maakt schakelen te omvangrijk	Researchmaster
GEZOND-HEIDSZORG	M Arts - Klinisch Onderzoeker (research)	De A-KO heeft een maximum aantal plekken van 50 afkomstig uit de numerus fixus voor de bachelor Geneeskunde en de plaatsen voor zij-instroom in de Geneeskunde opleiding. Daarnaast is de A-KO een NVAO-erkende onderzoeksmaster waarbij selectie verplicht is.	Selectieve master
	M Clinical and Psychosocial Epidemiology (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Cognitive and Clinical Neuroscience (research)	Studieprogramma vereist academische/universitaire vooropleiding.	Academische vaardigheden vereist

	M Diergeneeskunde	De opleiding staat op dit moment alleen open voor studenten met een ba Diergeneeskunde van de UU.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M European Master in Health Economics and Management (joint degree)	Internationaal toelatingsbeleid i.s.m. partnerinstellingen	Overig/onbekend
	M Geneeskunde	Alleen verwante WO bacheloropleiding	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		De M-Gen is in alleen toegankelijk voor studenten een B-Geneeskunde.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Geneeskunde en - via een schakelprogramma - voor wo-bachelors Biomedische wetenschappen.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Toegang voor BSc GNK vanwege landelijke eindtermen (Raamplan)	Beroepsvereisten
		Via de selectie voor de bachelor opleiding geneeskunde wordt toegang geboden aan mensen met een hbo-propedeuse of een hbo-diploma. Een master geneeskunde kan alleen gevolgd worden door studenten met een bachelor diploma geneeskunde, aangevuld met aanvullende toelatingseisen gesteld in de master OER	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Geneeskunde, klinisch onderzoeker	Opleiding SUMMA heeft tot op heden nog geen toelating voor HBO-Bachelor studenten vanwege de hoge academische vaardigheden gesteld aan deze research opleiding (zie verder 'Algemene Opmerkingen')	Academische vaardigheden vereist
	M Health Sciences (research)	De Health Sciences Reserach master is een NVAO-erkende onderzoeksmaster waarvoor selectie verplicht is.	Researchmaster
	M Medische Psychologie	opleiding met selectie op basis van WO bachelor Psychologie	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Neuroscience (research)	Alleen specifieke WO bacheloropleidingen	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Tandheelkunde	Alleen toegang met WO BA Tandheelkunde.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Technical Medicine	het niveau dient gelijk te zijn aan Ba TG ivm de wet BIG	Beroepsvereisten
	M Cardiovascular Research (research)	Researchmaster, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Researchmaster
	M Geneeskunde	Schakelen te omvangrijk. Wel vierjarig zij-instroomprogramma voor wo-bachelorgediplomeerden (VU Zigma)	Overig/onbekend
	M Tandheelkunde	Schakelen te omvangrijk.	Overig/onbekend
	M Technical Medicine (joint degree)	Alleen specifieke WO bacheloropleidingen	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Vanwege landelijke eindtermen (raamplan/beroepsvereisten) alleen toegang voor bachelors Klinische Technologie/Technische Geneeskunde.	Beroepsvereisten
		Vanwege landelijke eindtremen (raamplan/beroepsvereisten) alleen toegang voor bachelors Klinische Technologie/Technische Geneeskunde.	Beroepsvereisten
NATUUR	M Artificial Intelligence	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Artificial Intelligence.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Astronomy	Geen verwante bachelor in het HBO	Geen verwante HBO opleiding
		Vallen volgens het OER niet onder "eligible for admission". Moet aan de toelatingscommissies worden voorgelegd.	Instroom toch mogelijk
	M Behavioural and Cognitive Neurosciences (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Brain and Cognitive Sciences (research)	research master, niet toegankelijk voor Hbo'ers	Researchmaster
	M Cognitive Neuroscience (research)	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors in diverse wetenschapsgebieden, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Computer Science	Vallen volgens het OER niet onder "eligible for admission". Moet aan toelatingscommissies worden voorgelegd.	Instroom toch mogelijk

	M Farmacie	Vanwege het ontbreken van het onderzoek op BSc niveau (± 40 EC) en het missen van een aantal essentiële vakken wordt de HBO student afgewezen. Het reparatietraject is dan te groot en dat betekent dat het advies wordt gegeven om de gehele bachelor BFW + Specialisatie Farmacie te volgen danwel een BSc Farmacie elders.	HBO niveau ontoereikend
	M Human-Machine Communication	Geen verwante bachelor in het HBO	Geen verwante HBO opleiding
	M ICT in Business and the Public Sector	Vallen volgens het OER niet onder "eligible for admission". Moet aan toelatingscommissies worden voorgelegd.	Instroom toch mogelijk
	M Mathematics	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Wiskunde.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Vallen volgens het OER niet onder "eligible for admission". Moet aan toelatingscommissies worden voorgelegd.	Instroom toch mogelijk
	M Medical and Pharmaceutical Drug Innovation	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Molecular Mechanisms of Disease (research)	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Levenswetenschappen, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Nanoscience	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Physics	Vallen volgens het OER niet onder "eligible for admission". Moet aan de toelatingscommissies worden voorgelegd.	Instroom toch mogelijk
	M Science	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors in de Natuurwetenschappen, met voldoende vakken op het gebied van de Natuurkunde en de Wiskunde.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Statistical Science for the Life and Behavioural Sciences	Alleen HBO is niet voldoende maar te overbruggen/compenseren. Moet aan de toelatingscommissie worden voorgelegd.	Instroom toch mogelijk
	M Neurosciences (research)	Researchmaster, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Researchmaster
	M Parallel and Distributed Computer Systems	Selectieve, gespecialiseerde master, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Selectieve master
RECHT	M European Law	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors, met voldoende vakken op het gebied van de Rechtsgeleerdheid.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Fiscaal Recht	Alleen verwante WO bacheloropleiding	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Een verwante WO bachelordiploma is vereist, gezien de voor de master benodigde voorkennis en academische vaardigheden.	HBO niveau ontoereikend
	M Informatie Law (research)	Onderzoeksmaster alleen toegankelijk voor studenten met diploma (onderzoeks)universiteit, niet vanuit het hbo	Researchmaster
	M International and European Law	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Rechtsgeleerdheid.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M International Laws	Selectieve master	Selectieve master
	M Jeugdrecht	Een verwante WO bachelordiploma is vereist, gezien de voor de master benodigde voorkennis en academische vaardigheden.	HBO niveau ontoereikend
	M Legal Research (research)	De researchmaster vereist hoge academische vaardigheden en is uiterst selectief.	Researchmaster
	M Notarieel recht	De beroepsvereisten van KNB eisen een w.o. bachelor rechtsgeleerdheid met notarieel traject om toegelaten te worden tot een notariële master en aansluitend de beroepspraktijk.	Beroepsvereisten
	M Notarieel Recht	Een verwante WO bachelordiploma is vereist, gezien de nauw geformuleerde en uitgebreide beroepsvereisten en de in de master vereiste academische vaardigheden.	Beroepsvereisten

		Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Notarieel Recht en eventueel andere juridische opleidingen.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Onderneming en Recht (research)	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Rechtsgeleerdheid, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Public International Law (research)	Onderzoeksmaster alleen toegankelijk voor studenten met diploma (onderzoeks)universiteit, niet vanuit het hbo	Researchmaster
	M Rechtsgeleerdheid	Een verwant WO bachelordiploma is vereist, gezien de voor de master benodigde voorkennnis en academische vaardigheden.	HBO niveau ontoereikend
	M Rechtswetenschappelijk Onderzoek (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Research master in Law (research)	n.v.t.	Overig/onbekend
	M International Business Law	Selectieve master, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Selectieve master
	M International Crimes and Criminology*	Selectieve, gespecialiseerde master, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Selectieve master
	M Law and Politics of International Security	Selectieve, gespecialiseerde master, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Selectieve master
	M Notarieel Recht	Civiel effect / beroepsvereisten maakt schakelen omvangrijk.	Beroepsvereisten
	M Ondernemingsrecht	Selectieve, gespecialiseerde master, hoog academisch niveau vereist, schakelen te omvangrijk	Selectieve master
SECTOR-OVER-STIJGEND	M European politics and Society: vaclav Havel Joint Master Programme (joint degree)	Niet toegankelijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Philosophy, Politics and Economics	Geen verwante bachelor in het HBO	Geen verwante HBO opleiding
TAAL EN CULTUUR	M Afrika Studies	Niet toegankelijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Afrika Studies (research)	Een research MA is selectief, toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorpgrogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
	M Archeologie (research)	de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
		Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Azië Studies (120 ECTS)	Niet toegankelijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Azië Studies (research)	Een research MA is selectief, toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorpgrogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
	M Communicatie en Informatiewetenschappen (research)	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
	M Communicatie- en Informatiewetenschappen (research)	De researchmaster is niet toegankelijk met een HBO-diploma. Er wordt ook geen premasterprogramma voor aangeboden.	Researchmaster
	M Cultures of Arts, Science and Technology (research)		Overig/onbekend
	M Erfgoedstudies	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend

	M Europese studies	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
	M Filosofie	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
	M Filosofie (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Filosofie (120 ECTS)	Bachelor Wijsbegeerte van een bepaald wetenschapgebied vereist	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Niet toegangeklijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Filosofie (60 ECTS)	Alleen specifieke WO bacheloropleidingen	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Niet toegangeklijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Filosofie (60ECTS)	Geen verwante bachelor in het HBO	Geen verwante HBO opleiding
	M Filosofie (research)	Alleen specifieke WO bacheloropleidingen	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
		Dan eerst 1 jarige master	Overig/onbekend
		de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
		Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors Filosofie, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Filosofie van een Bepaald Wetenschapsgebied	Opleiding is bedoeld voor wo-bachelors in diverse wetenschapsgebieden.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Geschiedenis (research)	Dan eerst 1 jarige master	Overig/onbekend
		de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
		Een research master is selectief, toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorprogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
		Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Historical, Literary and Cultural Studies (research)	Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors in de Humaniora, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Internationale betrekkingen	Zeer selectieve programma's, veel geschikte kkd worden afgewezen	Selectieve master
	M Internationale Betrekkingen (90 ECTS)	Joint degree (Erasmus Mundus)	Overig/onbekend
	M Internationale Betrekkingen (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist

	M Kunst en Cultuurwetenschappen (research)	de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
	M Kunst- & cultuurwetenschappen	Niet toegankelijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Kunst- & cultuurwetenschappen (research)	Dan eerst 1 jarige master	Overig/onbekend
		Een research master is selectief toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorprogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
		Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Latijns-Amerika Studies	Niet toegankelijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Latijns-Amerika Studies (research)	Een research MA is selectief, toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorpgrogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
	M Letterkunde (research)	Dan eerst 1 jarige master	Overig/onbekend
		de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
		Een research master is selectief toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorprogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
		Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Mediastudies (research)	Alleen WO bacheloropleiding	Overig/onbekend
		Dan eerst 1 jarige master	Overig/onbekend
		de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
	M Midden-Oosten Studies	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
	M Midden-Oosten Studies (research)	Een research MA is selectief, toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorpgrogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
	M Neerlandistiek	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
	M Neerlandistiek (research)	Dan eerst 1 jarige master	Overig/onbekend

		de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
	M Oudheidstudies		Overig/onbekend
		de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
		Niet toegankelijk voor HBO ivm specifieke eisen waar HBO niet aan voldoet.	HBO niveau ontoereikend
	M Oudheidstudies (research)	Een research master is selectief, toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorprogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
		Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Philosophy of Science, Technology and Society	vanwege vakgebied filosofie geen Hbo instroom	Geen verwante HBO opleiding
	M Taalwetenschappen (research)	Dan eerst 1 jarige master	Overig/onbekend
		de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
		Een research master is selectief toelating hangt o.a. af van het behaalde resultaat van het wo bachelorprogramma en heeft derhalve geen premaster.	Researchmaster
		Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
		Opleiding is alleen toegankelijk voor wo-bachelors, op basis van selectie.	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Theologie & Religiewetenschappen (research)	Hoge academische vaardigheden vereist	Academische vaardigheden vereist
	M Theologie en Religiewetenschappen	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
	M Theologie en Religiewetenschappen (research)	de research Masters van Geesteswetenschappen zijn vanwege het vereiste niveau van academicshe vaardigheden niet rechtstreeks of via een schakelprogramma toegankelijk voor HBO afgestudeerden. Vaak kunnen zij wel schakelen naar een eenjarige master en daarna doorstromen naar een aanpalende research master	Researchmaster
	M Wijsbegeerte van een bepaald wetenschapsgebied	de faculteit werkt aan een schakelprogramma dat studenten van verwante hbo opleidingen toegang geeft tot de eenjarige masteropleidingen, we verwachten hiermee te kunnen starten in het academisch jaar 2019-2020	Overig/onbekend
	M Erfgoedstudies (120)	Sterk selectieve opleiding	Selectieve master

	M Filosofie (120)	Er bestaat geen aansluitende vooropleiding. Hbo filosofie is niet aansluitend, omdat filosofie in deze opleiding wordt bestudeerd in relatie tot een andere vakwetenschap. Voor NL tracks kunnen max 18 EC deficiënties door zomercursussen en inhaalvakken kunnen worden weggewerkt.	Geen verwante HBO opleiding
	M Humanities (research)	Research master, hoog academisch niveau maakt schakelen te omvangrijk.	Researchmaster
	M Oudheidstudies	Er bestaat geen verwante hbo opleiding	Geen verwante HBO opleiding
	M Oudheidstudies (research) (120)	Er bestaat geen verwante hbo opleiding.	Geen verwante HBO opleiding
	M Theologie & Religiewetenschappen (research) (120)	Research master, hoog academisch niveau maakt schakelen te omvangrijk.	Researchmaster
TECHNIEK	M Applied Mathematics	Er bestaat geen HBO opleiding die indien afgerond de mogelijkheid biedt om een aanvaardbaar (qua studieomvang) deficientiepakket te definieren.	Geen verwante HBO opleiding
	M Applied Mathematics	Er was ooit een schakelprogramma. De enkeling die daar aan begon maakte het niet af. De afgelopen vijf jaar zijn er geen verzoeken geweest van HBO studenten om te kunnen schakelen.	Overig/onbekend
	M Nanobiologie	Alleen specifieke WO bacheloropleidingen	Alleen voor specifieke wo bachelor(s)
	M Sustainable Energy Technology	SET is een multidisciplinaire opleiding. Voor deze opleiding zijn hoge academische vaardigheden vereist in verschillende ingenieursdisciplines. De combinatie van ingenieursdisciplines is van groot belang voor de MSc SET opleiding.	Academische vaardigheden vereist

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

Bijlage 6 Tabellen

Is de opleiding toegankelijk voor hbo-gediplomeerden? (naar instelling)

		Nee, geen toegang. Licht toe		Ja, zonder schakelprogramma		Ja, d.m.v. standaard schakelprogramma		Ja, o.b.v. maatwerkprogrammas		Ja, doorstroomtraject in hbo		Ja, op een andere wijze. Licht toe		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
reguliere master	Universiteit Leiden	23	46,0%			13	26,0%	2	4,0%	4	8,0%	8	16,0%	50	100,0%
	Rijksuniversiteit Groningen	8	10,1%			61	77,2%	5	6,3%	2	2,5%	3	3,8%	79	100,0%
	Universiteit Utrecht	6	11,1%			17	31,5%	19	35,2%			12	22,2%	54	100,0%
	Erasmus Universiteit Rotterdam	7	17,1%			34	82,9%							41	100,0%
	Technische Universiteit Delft	3	9,7%			24	77,4%	4	12,9%					31	100,0%
	Technische Universiteit Eindhoven					22	100,0%							22	100,0%
	Universiteit Twente	3	10,0%			24	80,0%	2	6,7%			1	3,3%	30	100,0%
	Wageningen University			1	3,3%			28	93,3%	1	3,3%			30	100,0%
	Universiteit Maastricht	8	18,2%	4	9,1%	6	13,6%	4	9,1%	9	20,5%	13	29,5%	44	100,0%
	Universiteit van Amsterdam	20	30,8%			25	38,5%	17	26,2%	2	3,1%	1	1,5%	65	100,0%
	Vrije Universiteit Amsterdam	13	19,7%	5	7,6%	23	34,8%	22	33,3%	1	1,5%	2	3,0%	66	100,0%
	Radboud Universiteit Nijmegen	10	23,3%	1	2,3%	30	69,8%	2	4,7%					43	100,0%
	Tilburg University	7	19,4%	1	2,8%	25	69,4%	2	5,6%			1	2,8%	36	100,0%
researchmaster	Universiteit Leiden	12	92,3%					1	7,7%					13	100,0%
	Rijksuniversiteit Groningen	15	100,0%											15	100,0%
	Universiteit Utrecht	12	66,7%			5	27,8%	1	5,6%					18	100,0%
	Erasmus Universiteit Rotterdam	5	55,6%	2	22,2%			2	22,2%					9	100,0%
	Technische Universiteit Delft														
	Technische Universiteit Eindhoven														
	Wageningen University														
	Universiteit Twente														
	Universiteit Maastricht	7	100,0%											7	100,0%
	Universiteit van Amsterdam	20	95,2%									1	4,8%	21	100,0%
	Vrije Universiteit Amsterdam	11	84,6%			2	15,4%							13	100,0%
	Radboud Universiteit Nijmegen	8	100,0%											8	100,0%
	Tilburg University	6	100,0%											6	100,0%

Is de opleiding toegankelijk voor hbo-gediplomeerden? (naar instelling)

		Nee, geen toegang. Licht toe		Ja, zonder schakelprogramma		Ja, d.m.v. standaard schakelprogramma		Ja, o.b.v. maatwerkprogrammas		Ja, doorstroomtraject in hbo		Ja, op een andere wijze. Licht toe		Total	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Total	Universiteit Leiden	35	55,6%			13	20,6%	3	4,8%	4	6,3%	8	12,7%	63	100,0%
	Rijksuniversiteit Groningen	23	24,5%			61	64,9%	5	5,3%	2	2,1%	3	3,2%	94	100,0%
	Universiteit Utrecht	18	25,0%			22	30,6%	20	27,8%			12	16,7%	72	100,0%
	Erasmus Universiteit Rotterdam	12	24,0%	2	4,0%	34	68,0%	2	4,0%					50	100,0%
	Technische Universiteit Delft	3	9,7%			24	77,4%	4	12,9%					31	100,0%
	Technische Universiteit Eindhoven					22	100,0%							22	100,0%
	Universiteit Twente	3	10,0%			24	80,0%	2	6,7%			1	3,3%	30	100,0%
	Wageningen University			1	3,3%			28	93,3%	1	3,3%			30	100,0%
	Universiteit Maastricht	15	29,4%	4	7,8%	6	11,8%	4	7,8%	9	17,6%	13	25,5%	51	100,0%
	Universiteit van Amsterdam	40	46,5%			25	29,1%	17	19,8%	2	2,3%	2	2,3%	86	100,0%
	Vrije Universiteit Amsterdam	24	30,4%	5	6,3%	25	31,6%	22	27,8%	1	1,3%	2	2,5%	79	100,0%
	Radboud Universiteit Nijmegen	18	35,3%	1	2,0%	30	58,8%	2	3,9%					51	100,0%
	Tilburg University	13	31,0%	1	2,4%	25	59,5%	2	4,8%			1	2,4%	42	100,0%

Bron: uitvraag Inspectie van het Onderwijs, 2018

[1] [2]

[1] [2] Het was voor de instellingen niet mogelijk hier meerdere antwoorden te geven. Vaak is daarom door instellingen in de toelichting aangegeven of er meerdere schakelmogelijkheden zijn voor een zelfde masteropleiding. Dit betekent echter dat – behoudens het antwoord NEE – we niet kunnen concluderen dat het gegeven antwoord ook de enige instroommogelijkheid is die de instelling hier biedt. De meest voorkomende mogelijkheid is hier meestal aangevinkt (bijvoorbeeld het gros van de hbo-studenten volgt een standaardprogramma, voor een enkeling is er ook een maatwerktraject mogelijk).

Bronnen/Literatuur

Inspectie van het Onderwijs, 2015, De master van jouw keuze?, Inspectie van het Onderwijs. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

LSVb, 2016, WO_PREMASTERS_LSVB_2.0, Inventarisatie ter beschikking gesteld door LSVb aan inspectie.

LSVb, 2018a, https://lsvb.nl/2018/06/18/universiteiten-schieten-ernstig-tekort-in-aanbieden-schakeltrajecten/

LSVb, 2018b, 180509 Overzicht casussen geen pre-master aangeboden, mei 2018. Ter beschikking gesteld door LSVb aan inspectie.

LSVb, 2018c, https://lsvb.nl/wp-content/uploads/2018/06/Brief-LSVb-aan-Inspectie-over-schakeltrajecten.pdf

LSVb, 2018d, 180430 Notitie toegankelijkheid schakeltrajecten en doorstroom hbo-wo, LSVb, april 2018. Ter beschikking gesteld door LSVb aan inspectie.

OCW, 2018, https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2018/10/25/kamerbrief-over-toegankelijkheid-en-kansengelijkheid-in-het-hoger-onderwijs-tweede-kamer

ResearchNed, 2017, Schakelen tussen bachelor en master in het hoger onderwijs, Nijmegen: ResearchNed.

VSNU, 2018, https://vsnu.nl/nl_NL/nieuwsbericht/nieuwsbericht/412-universiteiten-staan-voor-doorstroom-naar-wo-masters.html

Lijst met afkortingen

ba bacheloropleiding
CROHO Centraal Register Opleidingen Hoger Onderwijs
DUO Dienst Uitvoering Onderwijs
hbo hoger beroepsonderwijs
IvhO Inspectie van het Onderwijs
KIV (Wet) Kwaliteit in verscheidenheid hoger onderwijs
LSVb Landelijke Studentenvakbond
OCW (Ministerie van) Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
TK Tweede Kamer
VSNU Vereniging van Universiteiten
WHW Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
wo wetenschappelijk onderwijs

Afkortingen universiteiten:
EUR Erasmus Universiteit Rotterdam
RU Radboud Universiteit Nijmegen
RUG Rijksuniversiteit Groningen
TU Tilburg University
TUe Technische Universiteit Eindhoven
Tud Technische Universiteit Delft
UL Universiteit Leiden
UM Universiteit Maastricht
UT Universiteit Twente
UU Universiteit Utrecht
UvA Universiteit van Amsterdam
VU Vrije Universiteit Amsterdam
WUR Wageningen University & Research

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 l 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl
2019-02 l gratis
Een exemplaar van deze publicatie is te downloaden vanaf de website van de Inspectie van het Onderwijs: www.onderwijsinspectie.nl
© Inspectie van het Onderwijs l februari 2019